

## KATONAI ÉLTEM NAPLÓJA

## Szilárd János fővadász visszaemlékezése a nyári hadjáratra\*

## Bevezetés

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Oct. Hung. 1672. jelzet alatt található *Katonai éltém naplója* az Ujházi László<sup>1</sup> által alapított vadászcsapat<sup>2</sup> egy önkéntesének sorait tartalmazza. A mű öt fejezetre tagolt, összesen 124 számozott, nyolcadív méretű oldalt tartalmaz. Első részét 1849. augusztus 22-én vetették papírra, a többi fejezet 1850 és 1851 között íródott. A keltezésből kiderül, hogy a címként szereplő napló elnevezés nem fedí a valóságot, mert tulajdonképpen egy visszaemlékezésről van szó. A közlendő memoár nem ismeretlen az 1848–1849-es szabadságharc hadtörténetével foglalkozó történészek számára, de egy-két kiemelt részleten kívül a szöveg nem került publikálásra.<sup>3</sup>

A szerző személye nem ismert, neve a memoár egyetlen oldalán sem szerepel. A szövegben kielétre pár utalás található csak: Esztergomból származik, papneveldebe járt és keresztnéve János. A szabadságharc leverését követően az Esztergomban és környékén letelepedő volt honvédekről érthető módon adattár nem készült. Az *Esztergom és Vidéke* nevű újság azonban *Halálozások* című rovatában a legtöbb esetben kitért

\* Ezúton szeretném megköszönni Hermann Róbertnek, hogy a visszaemlékezésre ráirányította figyelmet, valamint segítséget nyújtott a szövegek átolvasásában. Ezen felül külön köszönöm Somogyi Gréta szakmai támogatását, aki tanácsaival folyamatosan segítette a munka elkészülését.

<sup>1</sup> Ujházi László (1795–1870): magyar földbirtokos, politikus. Középiskolai tanulmányait Eperjesen végezte, majd Debrecenben, később Sárospatakon tanult. Radikális felszólásai miatt 1837-ben felségárulással vádolták, de 1840-ben kegyelmet kapott. Kossuth Lajos 1848. szeptember 28-án Pozsony vármegye és város kormánybiztosává nevezte ki, amely tisztséget később Batthyány Lajos is jóváhagyta. A szabadságharcot követően családjával az Egyesült Államokba emigrált. Pályafutására lásd bővebben *Gál* 1971. passim és *Urbán* 2009. 143–150. o.

<sup>2</sup> Ujházi László 1848. szeptember 21-én röplapon intézett felhívást nyolc felső-magyarországi megyéhez egy szabadságharcos felállítására. Ebben a megyék vezetőinek segítségét kérte a jelentkező önkéntesek összegyűjtésében. Ujházi (nem rendelkezve toborzási engedéllyel) a központi kormányzattól függetlenül kezdte meg a csapatszervezést, habár a felhívás sem a szolgálati időt, sem a költségeket nem tartalmazta. Ujházi szeptember 20-án levélben fordult Batthyány Lajos miniszterelnökhöz, hogy engedélyt kapjon a szabadságharcos felállítására. A levél tartalma szerint az önkéntesek kötelezik magukat *győzelemig* szolgálni, illetve hogy felszerelésük költségeit önmaguk állják majd. A miniszterelnök hozzájárult a vadászcsapat felállításához azzal a kikötéssel, hogy a toborzás nem érintheti Pest városát. Kormánybiztosi kinevezését követően Ujházi a vadászcsapat szervezését Szontagh Gusztáv nyugalmazott kapitányra bízta. A Feldunai (későbbi VII.) hadtest 1849. február 18-án, Kassán kelt hadrendjében ez az alakulat 240 fővel (Hadtörténelmi Levéltár, 1848/49-es gyűjtemény, 14. doboz, 72.); 1849. március 18-án Miskolcon 2 század, 158 fővel (uo., 17. doboz, 455.); a június 14-i hadrendben 3 század 290 fővel (uo., 34. doboz, 74.); 1849. július 4-én pedig Magyar vadászok néven 4 században 404 fővel (uo., 36. doboz, 203.) szerepel. Az alakulat 1849. április-május folyamán nőtt 4 századra. Bona Gábornak ezúton is köszönöm szíves adatközlését. A szabadságharcot a szakirodalom általában Ujházi/Újházi/Újházy vadászcsapatként említi. *Urbán* 2009. 143–145. o., illetve *Urbán* 1999. 1491. o.

<sup>3</sup> A visszaemlékezésből idéz többek között *Csikány* 2003. 95–96. o., illetve *Pászti* 2013. 29., 90., 143., 220., 230. és 232. o.

(röviden) az elhunytak pályafutására, így katonai múltjuk is említésre került. Több János keresztnevű volt honvéd túnt fel a rovatban, azonban egyikőjük sem szolgált az Ujházi-vadászcsapatban. Szerencsére a hírlap szerkesztői más folyóiratok cikkeit is átvették, ha az az esztergomi olvasók számára érdekes lehetett. Így került újraközlésre a *Magyar Dohányújság* 1892. évi 19. számából *A magyar dohányügy kitűnőségeinek arcképcsarnoka* című rovat *Szilárd Jánosról* szóló rövid életrajza.<sup>4</sup> A egyezések alapján feltételezhető, hogy a *Katonai életem naplójának* írója azonos Szilárd János érseki uradalmi felügyelővel.

Szilárd János 1832. május 24-én született Esztergomban, középiskolai tanulmányait is itt végezte. Papnak készült, a szabadságharc kitörésekor a pozsonyi *Americanumban* filozófiát tanult. Önként jelentkezett honvédeknek 1849. május 13-án, és részt vett Buda ostromában. Az Ujházi-vadászcsapathoz 1849. május 30-án került, július 20-án nevezték ki fővadásznak.<sup>5</sup> A fegyverletétel tényéről értesülve hazaszökött Esztergomba, jóakaróinak köszönhetően elkerülte a kényszerbesorozást és felelősségre vonást. A kiugrott papnövédek Scitovszky János hercegrímás vette szárnyai alá, aki 1849. december 1-jén alkalmazta az érseki uradalomban. Öt évig volt az *Esztergomvidéki gazdasági egyesület* titkára. 1871-től a drégelyi uradalom tisztartója volt, ekkor Dejtárra költözött. 1875-től az egyesített érsekújvár-erebélyi és pozsonyi uradalmakért is ő felelt. Az érseki birtokokon ő kezdte meg a dohánytermesztést, igen nagy (anyagi) sikerrel. A dohánytermesztéssel tudományos alapon is foglalkozott, a *Magyar Dohányújság*ban több cikke is megjelent.<sup>6</sup> 1897. december 2-án hunyt el.<sup>7</sup>

A visszaemlékezés a nyári hadjárat eseményeit ismerteti, mondhatni a kisember szemzőgéből.<sup>8</sup> Az Ujházi-vadászcsapat a VII. hadtest kötelékében harcolta végig a nyári hadjáratot. A mindennapi katonai teendőkön túl részletesen ismerteti a hadtest útvonalát, a különböző állomásokat, egészen a világosi fegyverletételig. A visszaemlékezés érdekes adalékokkal szolgálhat többek között Győr feladásának körülményeiről 1849. június végén, valamint a Komárom környéki harcokról is. Nyomon követhető általa a VII. hadtest folytonos összeütközései a cári orosz intervenciós csapatokkal, de a hadi eseményeken kívül a hadtest katonáinak hangulatáról és a hadsereg állapotáról is részletes ismertetést nyújt. Ezen felül érdekes adaléku szolgálhat a vadászcsapatok harcászataát illetően is.<sup>9</sup>

<sup>4</sup> A *Magyar Dohányújság* említett száma Szilárd János időskori fényképét is közli. Az életrajzot újraközlő: *Esztergom és vidéke* XIV. (1892) 82. sz. 2. o.

<sup>5</sup> A kinevezést és annak időpontját a szerző maga említi visszaemlékezésében. OSZK Kt. Oct. Hung. 1672. III<sup>ik</sup> kötet 12. o.

<sup>6</sup> Például: A dohánypalánták alá készítenő melegágyakról és palánták kezeléséről. *Magyar Dohányújság*, IX. (1892) 10. sz. 3–4. o.

<sup>7</sup> Gyászjelentésére lásd *Esztergom és vidéke* XIX. (1897) 97. sz. 3. o. Halotti anyakönyvi bejegyzése digitálisan elérhető a <http://familysearch.org> nevű honlapról: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBRY-JJL?mode=g&i=175&cc=1554443> (A letöltés időpontja: 2017. február 19.). Papi tanulmányaira vonatkozóan nem került elő adat, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegeye sematizmusaiában Szilárd János nevű növendék nem található: <http://www.bibliotheca.hu/schematismus/index.html> (A letöltés időpontja: 2017. február 19.). Az életrajzi adatok hiányosságai felvetik a szerző azonosításának bizonytalanságát, de nem zárható ki a vezetőknév későbbi megváltoztatásának lehetősége sem.

<sup>8</sup> A nyári hadjárat második felének eseményeiről viszonylag kevés visszaemlékezés, napló ismert. Példaként említhető Karsa Ferenc Szabadságharcos naplója, illetve Báró Podmaniczky Frigyes naplótöredékei.

<sup>9</sup> A szabadságharc vadászalakulatairól meglehetősen kevés feldolgozás született. A hiányra Süli Attila is felhívta a figyelmet az erdélyi vadászalakulatok felállításáról szóló tanulmányában. *Süli* 2013. passim.

A memoáíró több helyen kifejezetten szentimentális, olykor melankolikus elmélkedésekbe kezd, s gyakran tesz említést szüleire, amely nem meglepő, hiszen a szabadságharc idején még csak 16 éves volt. A memoárt közvetlenül a szabadságharcot követően, szintén gyerekfejjel írja: Az I. kötetet 1849. augusztus 22-én, hazaérkezését követően, a II-at 1850. január 18-án, a III-at 1851. január 17-én, a IV-et 1851 február 19-én, végül az utolsót 1851. december 18-án kezdte papírra vetni. Ez a tény adja tulajdonképpen a szöveg egyik érdekességét, de ez jelenti egyben a legnagyobb problémát is. A sorokat olvasva több helyen téves megállapításokat tesz (a tévedések javításai, a hibásan leírt helynevek, dátumok lábjegyzetben kerültek feloldásra), és nem fukarkodik az értékítéletekkel sem, amelyek mögött kiérezhető, hogy tulajdonképpen nem saját gondolatait, hanem mások, általa elfogadott véleményét közli. Ennek a befolyásolhatóságnak a bizonyítéka a Görgei Artúrról alkotott igen negatív képe is. Ha figyelembe vesszük az egyes fejezetek keletkezési dátumát, ez nem is tekinthető meglepőnek. Amikor a memoár írója megkezdte emlékeinek leírását, Görgeiről alkotott véleménye leginkább semlegesnek tekinthető. Kossuth Lajos vidini levelének tartalma viszont az 1850-es évek elején már közismert volt, így lehetséges, hogy a memoár írója is ennek ismeretében értékelte újra az általa látott eseményeket. Ennek következtében a II. könyvtől szinte folyamatosan érzékelhető a szerző azon célja, hogy minden negatív eseményt, vesztes ütközetet Görgei árulásának következményeként tüntessen fel.<sup>10</sup>

A szöveg átírásakor a mai helyesírást vettem alapul, de az idegen szavak esetében megtartottam a szerző által használt alakot, a jelentésüket lábjegyzetben közlöm. A szerző által aláhúzott szavakat kurzívval jelöltem. A szövegben kihúzott sorokat vagy szavakat, illetve a szerző sorszáli megjegyzéseit, kiegészítéseit szintén külön lábjegyzetben jelöltem. Az olvasást segítő hiányzó névelők, kötőszavak a főszövegben szögletes zárójel között találhatóak.<sup>11</sup>

## FORRÁSKÖZLÉS

I<sup>66</sup> kötet

Katonai éltém naplója

Esztergom, augusztus 22-én 1849.

„Nem férfi ki nem küzd hon ellenségivel.”<sup>12</sup>

Vörösmarty

Neked<sup>13</sup> szabad Hazám szent emlékének szentelem a jelen soraimat, hadd olvassák<sup>14</sup> e szerencsétlen haza egyik hű gyermekének siralmas sorait, melyeket akkor írt, midőn a halálharang megkondult és porba borulva ájtatos imát mondanak annak igazi gyermekei és örömrivalgások közt tobzódának mostoha fiai.

Esztergom, augusztus 22-én 1849.

<sup>10</sup> A Görgei-kérdésre lásd összefoglalóan *Hermann* 2012. 49–56. o.

<sup>11</sup> Az átírás során *Hermann* Róbert a témával kapcsolatos tanulmányait vettem alapul. *Hermann* 1998/a. 153–155. o.; *Hermann* 2000. 151–170. o.

<sup>12</sup> Részlet Vörösmarty Mihály 1838 második felében írt *A hű lovag* című verséből.

<sup>13</sup> A sor fölött a szerző kiegészítése olvasható: képzelt + néhány jó barátim.

<sup>14</sup> Tintával kihúzott rész, olvashatatlan.

### *Május hó*

Vörösmartynk mottóul használt szavai mindig mintegy feddőleg dörögtek füleim körül midőn meggondolám, hogy már egy éve, mióta foly hazámban a szabadságháború és én tétlenül pazarlom az időt midőn önjavamért<sup>15</sup> ezek és ezek vérzenek!! Elhatározám magamban honvéddé lenni és lettem május 13-án. A 17<sup>ik</sup> honvédzászlóaljnál levén, Buda vára ostromát tökéletesen láttam és díszokmánnyal terhelve<sup>16</sup> jöttem haza bizonyos okok miatt. Ezután a vadászcsapathoz menék. Május 26-án könnyek közt távozám el Esztergomból. Oh, be jól esett a lelkesedés dolgában oly igen sóvár keblű hölgyektől a hazaszeretet és lelkesedés szavait valahára hallhatni. A sok koszorúk és szerencsekívánatok után eltávozám,<sup>17</sup> Győrbe utazánk. Május 30-án neveztettem ki alvadásznak.

### *Június hó*

Június 7-én Úrnapijakor<sup>18</sup> alarmíroztak<sup>19</sup> bennünket legelőször. Örömmel, mint mikor a sas fiait védelmezi, menénk rendeltetésünk helyére, de nem jött az ellenség, mert a huszárook visszanyomták a csatárláncban előre nyomuló lovasságot. Éjjel ismét allarmoltak bennünket minden eredmény nélkül. Egész éjjel készségen<sup>20</sup> kellett állanunk. Erre egy néhány nap múlva elmentünk előrségre 12-kor *Koroncóra*, *Csanakon* keresztül. Innét is csatázás nélkül tértünk vissza Győrbe.<sup>21</sup>

Június 17-én jöttem el édesanyám és Szalayné asszonyáság. Leírhatlan volt az öröm, melyet édesanyám eljövetele bennem okozott. Éppen a táborban hasaltam midőn édesanyám eljött. Őszinte ölelések és csókok között mondám el katonai életem jobb és rosszabb oldalait. Miután egynéhány óráig künn mulatott volna, bement a városba édesanyám. Az előrségi szolgálatokat megtevéen fölváltattunk a Rákóczi zászlóalj<sup>22</sup> által és vig zene mellett bevonultunk a városba. Édesanyám már ekkor várva várt, s miután jól ebédeltünk volna harsogott a trombita parancsra. Ezután ismét jól mulattam anyámmal. 3 napi ottléte után anyámnak valahára eljött az elválás szomorú órája. Kétes sejtelemmel néztem az elfátyolt jövőnek elébe, midőn kedves anyám remegő kezeit... talán utoljára csókolám. Különös érzés, melynek nevet adni nem tudtam, fogta el bennem a lelkesedés és hon-szeretet szavait. De oh! Ez csak addig tartott, míg a halni kész sergeket megpillantám, s hallám az első magyar szabadságharcos csatára buzdító Rákóczi-indulóját. Lelkesedéssé vált ekkor azon kétes érzélem, s halni kívántam ekkor dicsőn a harcmezőn, de megsem-

<sup>15</sup> Értsd: az én érdekeemben.

<sup>16</sup> Értsd: kitüntetve.

<sup>17</sup> Két sor tintával kihúзва, olvashatatlan.

<sup>18</sup> Katolikus egyházi ünnep, Krisztus testének és vérének ünnepe, amelyet a Szentháromság vasárnapját (Pünkösöd utáni első vasárnap) követő csütörtökön tartanak.

<sup>19</sup> Értsd: riadóztattak.

<sup>20</sup> Értsd: készenlétben.

<sup>21</sup> 1849. június 7-én a császári csapatok sikerrel szorították ki a magyar előrsőket Öttevényből. A június 8-i további előrenyomulást viszont Abdánál és Újfalunál megállították, a szerző feltehetően eltévesztette a napot. *Hermann* 1998/c. 39–40., 278–279. o.

<sup>22</sup> Rákóczinak nevezett zászlóalj nem ismert a VII. hadtest kötelékében. A szerző feltehetően a 23. honvéd-zászlóaljat értette az elnevezés alatt. *Hermann* 1998/c. 23–24. o.

misítve valának ezen remek képzeletek midőn az élet angyala füleimbe sűgá: „hon egyedül vannak szüleid.”<sup>23</sup>

Anyám eltávozása után mindig táborban valánk, mert a közeledő ellenség roppant ereje nem engedett bennünket nyugodni. Két nappal anyám eltávozta után u[gyan]is június 26-án egy Lesvártól balra eső faluba rendelték bennünket előőrségre. Egy fél századot csatárláncban állított ki a századparancsnok s ez így volt egész éjen át. Másnap 9 óra felé fölváltottak bennünket, miután egész éjen át áztunk és én a csizmám sarkát, mely vala vörös, amint az Isten megteremté, egészen félre hágtam.<sup>23</sup> Fölváltás után a sánckokba menénk, de zászlóaljunkat már nem leltük ott, tehát be a városba. Alig haladunk 3 száz lépésnyire, alarmit hallunk s zászlóaljunkat látjuk kimasírozni.<sup>24</sup> Mi tehát hozzájuk csatlakozunk és a kapott parancs után be a városba az ágyúk terére. Onnét a bástyák tetejére csatárláncba állítottak bennünket egy üteg gyalog ágyúval.<sup>25</sup> Midőn a bástyák tetejéről a gyönyörű vidékre tekinték, érzém a közeledő zivatart, s lelkem fellángolt azon eszmére az osztrák zsoldosokkal viadalra szállhatni. Fáradtan, éhesen ledőltem s egy édes hang keltett föl a szunnyadásból:

Nemde önök meg fognak bennünket védeni? – hallám egyszerre.

Föleszmélek, s egy gyönyörű angyalt pillantok meg előttem. Tiszta lelkének sugarai eloszlaták az álmodást mind lelkem, mind szememről. Ez angyal a háztulajdonosnak leánya volt. Különösen meg valék lepetve. A több napokig tartó szenvedés elvevé közönséges kinézetemet,<sup>26</sup> faszolt,<sup>27</sup> tisztítatlan vörös csizma volt a lábamon. Ez mind konferált<sup>28</sup> arra, hogy a legnagyobb zavar és úgyszólván műveletlenség jeleit mutassam, de nem gondolék vele és szóltam:

– Oh igen – mondám –, s ha vérünkbe kerül is.

– Oh, bár ha vérontás nélkül lehetne élveznünk nemzeti függetlenségünket – felele ő –, mert drága honvédeink élete.

– Oh de szívesen adjuk azt, midőn hazáért és angyalok megmentésért foly.

– Ön igen elszánt, társai is úgy hiszem azok.

– Egytől egyig készek vagyunk halni, ha kell!

Több efféle került a szónyegre, és én mindamellet, hogy úgy néztem ki, mint egy madárijesztő, tettem a szépet nagyban s fáradozásim jutalma egy őáltala letépett kis virág volt, mit el is tettem magamnak örök emlékül. Foglalatosságai őt szobájába hívák, távoznom a századtól nem volt szabad, tehát elszakadtam tőle. Esteledni kezdett, midőn hajnal hasadtával a pinnyédi erdőbe parancsoltattunk. Ő még egyszer kijött, és nekem alkalom nyilatkozott csevegni a hirtelen jött parancsról.  $\frac{3}{4}$  volt 9-re, midőn tőlem eltávozott.<sup>29</sup> Ezen éjen át igen nyugtalanul aluvék.

Korán reggel a városon körösztülni, melyben még minden nyugovék, a pinnyédi erdőbe siettünk. Vadászaink, a 3. és 2. század itt már vígan voltak. 11 óra felé kimegyek az

<sup>23</sup> Értsd: félretapostam.

<sup>24</sup> Értsd: kivonulni.

<sup>25</sup> Egy gyalogüteggel. Egy 6 fontos gyalogüteg négy 6 fontos ágyúból és két 7 fontos tarackból állt.

<sup>26</sup> Értsd: külsőmet.

<sup>27</sup> Értsd: vételezett, katonai raktárból kiutalt.

<sup>28</sup> Értsd: beajánlott.

<sup>29</sup> Tintával kihúzott sor, olvashatatlan.

erdő végébe, látom a huszárokat ide s tova nyargalózni<sup>30</sup> és lövöldözni. Patroltűz<sup>31</sup> vala ez,<sup>32</sup> mely után nemsokára megdördültek Abda temploma előtt az ellenséges ágyúk sáncainkra. Az első ágyúlövés volt ez, mely egész valómat megrendíté. A csornai, abádai, némai<sup>33</sup> ágyúdörgéseket hallám, de nem gyakoroltak lelkületemre oly hatást, mint ezen dörgés. A közeledő fürgeteg dúlásait előre láttam. Öt oldalról körösztűzbe vették sáncainkat. Miellenünk, kik Győrnek jobbról eső pinnyédi erdőben voltunk csatárláncba, 3 zászlóalj vadász és egy divisio<sup>34</sup> dragonyos egy üteg rakétával<sup>35</sup> küldetett. Föltartani az ellenséget lehetetlen volt, mert ágyúink csak a városba vezető út végén volt. Mi tehát hátráltunk a városba, egy ½ századot az út közepén csatárokul hátrahagyván. Ezek is viszszerettek egy zászlóalj dechargja<sup>36</sup> által. A futásban lévőket rakétákkal kergették meg. Dördült ekkor a mi ágyúink is az útról, s a szerencsés lövés egy egész vadászzászlóaljat széthányt. Így midőn túl valánk a hídon, frontban<sup>37</sup> állottunk a sóház előtt, midőn a sáncainkból hátráló seregeinket gyors lépésekben látjuk a Rábca hídján körösztül menni. A körösztűzet már nem bírták kiállani és szinte hátráltak. Hátra volt még ekkor Kossuth alezredes<sup>38</sup> dandárja. Mi tehát a házak ablakaiból tovább ½ óránál szüntelenül tüzeltünk az ellenséges vadászokra, hogy a híd meg ne csináltassék és Kossuth brigádja veszély nélkül vonulhasson körösztül. Ez alkalommal esett el a 12<sup>ik</sup> ellenséges vadászzászlóalj orna-gya 4 lövésre, melyek egyszerre történtek általam, Szép Dani, Feigler Mikó<sup>39</sup> és Szúnyog által. Miután Kossuth brigádja tökéletesen körösztül vonult, mi is elmenénk zászlóaljunkhoz, mely már a város végén volt, hogy az ütegek ismét fölállítottak. Néhány lövés után Gönyű felé hátráltunk.<sup>40</sup>

A veszélyen kívül levén már visszatekinték a lángokba borult Győr városára, s fölmerült lelkemben ezen gyönyörű izlésű kis városnak képe minden élveivel, melyeknek tanúja valék otlétem alatt. Eszembe jöttek a szabályosan épült emeletes házak. A magyar szellem, mely e város lakóit hevíté. Jó gazdám; a gyönyörű sétatér; a szép kis színház; a pompás kávéházak. Eszembe jött névtelen szépem;<sup>41</sup> serege a szép hölgyeknek; a caromelitak klastroma,<sup>42</sup> szóval Győr minden édes emléket szülő képei eszembe jutának s felháborodék lelkem<sup>43</sup> mindezekben, de különösen a veszített csata gondolatján, melyben

<sup>30</sup> Értsd: vágtazni.

<sup>31</sup> Az elővéd által leadott szórványos puskatűz.

<sup>32</sup> A fenti részletet idézi *Pászti* 2013. 143. o.

<sup>33</sup> Kolozsnéma (ma: Klížska Nemá, Szlovákia).

<sup>34</sup> Értsd: osztály. Két század lovas alkotott egy osztályt.

<sup>35</sup> Értsd: hadiröppentyű. A fegyverről bővebben lásd *Pászti* 2013. 53., 170–171. o.

<sup>36</sup> Értsd: sortüze.

<sup>37</sup> Értsd: arcvonalba.

<sup>38</sup> Kossuth Sándor (1816–1855): a szabadságharc kitérésekor nyugalmazott főhadnagy, 1848. május 10-én kéri alkalmazását az alakuló honvédszászlóaljknál. Az 1. honvédszászlóalj századosként a feldunai hadtest kötelékében harcol, 1848 decemberétől a zászlóalj parancsnoka. 1849 elején Görgői Vácott, csapatainak átszervezésekor dandárparancsnokká nevezi ki. A nagysallói ütközetet követően rövid ideig a hadügyminisztériumban alkalmazzzák. 1849 júniusától alezredesi rendfokozattal a VII. hadtest egyik gyalogos hadosztályának parancsnoka. Június 28-án a győri csatában megsebesül, a további harcokban már nem vesz részt. *Bona* 2015. 371. o.; *Hermann* 1996. 79–82. o.

<sup>39</sup> A szövegben eredetileg Jóska szerepelt, ezt a szerző javította át Mikóra, érthetetlen módon. Lásd az 56. jegyzetet.

<sup>40</sup> A szerző által tárgyalt események az 1849. június 28-i győri csatára vonatkoznak.

<sup>41</sup> Tintával kihúzott sor, olvashatatlan.

<sup>42</sup> A győri Kármelita Templom és Rendház épülete, amely 1721 és 1732 között épült.

<sup>43</sup> Tintával kihúzott szavak, olvashatatlan.

sok jó barátim vérzettenek el dicsőn. S egyrészt haragomban kárhoztatám az isteni gondviselést, hogy túl hagyva élnem e roppant meggyaláztatást. Részint áldám, hogy a golyózápor közt megőrzé életemet, mert gondolám: szüleim vannak kiknek élete egy a tiéddelel.

Ily gondolatok közt elérénk Gönyűre, miután legalább 4 icce<sup>44</sup> sárral kevert vizet megittam volna, s tökéletesen el valék fáradva. Gönyűn kívül volt táborunk, hajnal hasadtával elindulánk Ács felé. Éhes, szomjas, fáradt valék, lábaim a félre hágott csizmáktól föltörve nehezíték a gyalogolást. Roppant messze volt még a stáció,<sup>45</sup> s én e szomorú körülményekben kértem Istent, küldjön egy vigasztaló sugárt árva keblemre. S íme, nem egy sugárt, de egész napot küldött mely vigasztaljon! Ácshoz közel összejöttem szeretett atyámmal!! Az öröm és megindulás könnyei folyának mindkettőnk szeméből. Semmiért sem aggódott inkább, csak hogy ennem nem adhatott, minthogy igen éhes valék. Egész adjustirungot<sup>46</sup> hozott magával attilát, nadrágot, csizmákat sat. Leírhatlan az öröm, melyet szeretett atyám látása bennem okozott. De hogy is ne, látni egészségben őt, ki hazájának szentelte nemes elszántsággal egyetlen gyermekét. Látni őt, kinek bírhatásáért pontosultak össze mindennapi ájtatos imáim. Az öröm és megelégedéstől áthatva vig valék egész napon át. Táborba szállván faszolt húsunkat a faluban megfőzettem és ettük a kemény húst atyámmal nagyban, mert más nem volt, de mindemellett kedves atyám igen elégedett volt. Még egy nagyszerű meglepetésnek valék tanúja. Szeyler Jóska<sup>47</sup> szeretett barátommal jövék össze. Egy köpennyel takaróztunk azon éjjel, s fáradt tagjainkat a kemény ágy miatt nem igen erősíthettük meg. A fölkelő nap sugarai egy jó illatú reggelihez hívának meg bennünket, ti. kávéhoz, melyet szegény atyám sok viszontagságok után mégis megszerzett. 6 óra felé megindult a sereg Komárom felé, s nyolc óra felé a kellemes mars<sup>48</sup> után a komáromi sáncok közt táboroztunk.

### *Július hó*

Egész nap élveztem az atyai szeretetet, mely különös hatással volt harciassá vált kedélyemre. Délután 6 óra felé megdördültek az ágyúk. A huszárok vágatása, az ütegek gyors előhaladása örömmel tölté el kedves atyám magyar érzésű szívét, ki mindig velem volt. Már előre parancsoltak bennünket, most elvált tőlem ölelések és sűrű könnyek között. Midőn kezeit utoljára megcsókolám, mintha azt mondotta volna egy különös lény: még meg fogod őt látni. De dacára mindennek, oly benső fájdalmat érzék, minőt még soha elváláskor. Valami rejtélyes érzelem fojtá el bennem a lelkesedés azon szikráját, melyet eltávozásomkor legelőször érzék. Egy szóval: én gyáva valék a szó legszorosabb értelmében. Éjjel szállásunkra menénk. Meghúzták a Rákóczi-indulót, s bennem a gyávaság bátorsággá vált és lángra gyulladt azon szikra, mely keblemet hevíté midőn honvéd lettem.

<sup>44</sup> Korabeli űrmérték. 1 magyar icce 0,848 liter.

<sup>45</sup> Értsd: állomás, pihenőhely.

<sup>46</sup> Értsd: öltözetet, felszerelést.

<sup>47</sup> Feltehetően azonos Szeyler József (1836–?), későbbi bajcsi plébánossal. *Esztergom és vidéke*, XVI. (1894) 90. sz. 3. o.

<sup>48</sup> Értsd: menetelés.

Egész éjen át esett,<sup>49</sup> ruhám tökéletesen átázott, midőn a fekvést már ki nem állhatám s kimenék szűk sátoromból a természet romboló játékát megnézni. Nem hallék már édes atyai hangokat, hanem mi fölébreszté bennem a figyelmet, a komáromi toronyóra tompa zúgása, az egyes fegyverzőrej és egy puskadurranás vala, melyet az előőr harsány „Megállj” kiáltása követett. Az elfödött jövő rétegei közé akart most nézni élénk szemem, de bizonyos helyett csak azon sejtellemmel menék nyughelyemre, hogy nemsokára csatánk leend.

A fölkelő nap sugarait nem láthattuk, következő nap ugyanis július 1-jén, de mielőtt még fölkeltem volna, eljött édesatyám még egyszer, s forró ölelések közt távozott el tőlem. Beteljesültnek látám most a sejtelmet, mert még *egyszer* szoríthatám hön dobogó szívemhez szeretett atyámat. Egész délután 5 óráig esett, öt óra után kiderült, s ismét bömböltek az ágyúk valami  $\frac{3}{4}$  óráig. Ekkor parancs jött, hogy fele zászlóaljunknak előőrségre menend. Az 1<sup>so</sup> és 3<sup>ik</sup> század tehát megindult. Késő éj volt már midőn őrsaink helyeiket elfoglalák. Mi, dacára annak, hogy az ellenség tőlünk csak 1000 lépésnyire volt, dacára annak, hogy a mi őrsaink a legutolsók valának és lovasság által nem tudom mi célból... nem védelmeztetett, lenyugodtunk. Az első kerülő csapat  $\frac{1}{2}$  egyre éjfél után tért meg azon tudósítással, hogy az ellenséges kerülők csapatai igen erősek és számosak. Alig egy  $\frac{1}{4}$  [óra] múlva fölkelte Mákos hadnagy,<sup>50</sup> az akkori parancsnok és gyors menésre int a szőlők felé egy kerülő csapattal. Összeeszedtem embereimet és útnak indultam. Midőn legutolsó őrsünket elhagytam volna, balra kerültem. Alig haladok, 4 száz lépésnyiről egy rettenetes „Halt wer da”<sup>51</sup> hang üti meg füleimet! Elöttem láttam a veszélyt, s hogy azt kikerüljem, „jobbra át”-ot mondva futásra indítottam legényeimet, de alig kezdtünk futni, durrant és fejünk fölött füttyölt az ellenséges golyó. Egy kevéssé még mászkáltunk a szőlők körül, és miután jelentésemet megtettem volna, lefeküdtem a kemény földre és jutalmul fáradalmaimnak nem kívántam mást, csak egy szabad hazát, melyet elszántságunk által már megnyerettnek gondolék!! De hah! Mily keserű a csalódás! Oh emlékezet, te kétszínű barát! Ki midőn édes idők emlékeivel kecsegteted lelkemet, akkor marod meg azt halált okozó fullánkoddal! Még nem aludtam egy fél óráig midőn 3 lövés fölébresztett és az előőrség „Rajta” kiáltása. „Fegyverbe”, kiáltott most a parancsnok és mi fölállítottunk. Az ellenséges kerülő csapat visszaveretett és mi ismét lefeküdtünk! Egy órai alvás után ismét fegyverbe állítottunk fel. Már ekkor szürkülleni kezdett és mi az ellenséges tábornok fél meddig kivehettük. Csatárláncban állítottak most föl bennünket az egész erdőben. Egy fél óra múlva valami 50 emberből álló csapat közeledett felénk. Midőn biztos lövésnyi távolságra valának csak tőlünk, elkezdtünk tüzelni s az ötvenedik lövésre megfordult a kis csapat és rendetlen futásnak eredt. Mi örömittasan fölkiáltottunk: „Éljen a magyar”, és nem sejtettük azon rettenetes vérengzést, melynek áldozataivá pajtásaink közül még aznap igen sokan lőnek. Oh hon! Oh szabadság, mily sok véres áldozatot kelle miattad keblébe fogadni e földnek és oh, rettenetes gondolat! Mindhiába! Miután e kis csapatot visszavertük volna, balról mindég jobban és jobban hallottuk az előre nyomuló ellenség zenéjét,<sup>52</sup> és nem sokkal ezen észrevétel után hátráltunk, míg egy csatárláncban álló

<sup>49</sup> Tintával kihúzott szavak, olvashatatlan.

<sup>50</sup> Mákos Rudolf (1824–?): 1848. november 1-jén lép be az Ujházi-vadászcsapatba. Előbb fővadász, majd hadnagy. A fegyverletételt követően kényszorsorozzák, csak 1857. június 30-án szerelik le. *Bona* 1998/b. 433. o.

<sup>51</sup> Allj, ki vagy?

<sup>52</sup> Idézi *Csikány* 2002. 811. o.



jókora huszárcsapatot észre nem vevénk, kik közé sorozá a parancsnok a mi csatárainkat is. A jobbszárnyon lévő gyalogság futása hátrálni kényszeríté a mi csatárainkat is, hátrálni p[edi]g egész a sáncokig. Ezen hátrálás alatt 3 üteggel üldözött bennünket az ellenség. Szerencsénkre egyes domboktól védelmeztettünk, s az ellenséges golyók nem nagy kárt tettek zászlóaljunkban. Egész a szőlőkig elértünk kevés veszteséggel, de midőn a rakéták kezdettek működni, véres áldozatokat kelle adnia zászlóaljunknak. Most a sáncokból is elkezdtek ágyúzni, s a 24 fontos golyók<sup>53</sup> fölöttünk röpültek az ellenségre. Sok viszontagságok után elértünk a 2<sup>ik</sup> számú sánchoz. Ebből már vetágyúkkal<sup>54</sup> lőttek, tehát az ellenség nem valami nagyon messze volt!! És csakugyan, egynehány perc múlva roppant puskaropogást hallottunk. Ekkor megállapodott zászlóaljunknak felé a szőlők közt csatárláncba kiküldték. Egynehány perc múlva a mi csatáraink hátráló zászlóaljainkkal jötték össze, kik között igen sok sebeseket és némely előkelőbb holtakat hoztak! Az ellenség egyre üldözött bennünket, különösen a vadászok biztos lövéseikkel, míg a sáncok előtt ismét föl nem állottunk. Most roppant dechargok történtek mindkét részről, s a holtak és sebesültek száma miközöttünk igen megsaporodott úgyannyira, hogy midőn az ellenséges vadászok<sup>55</sup> hangos „Hurrá” kiáltásaikkal reánk törtek, mi ezt már ki nem állhattuk, s ágyúinkat a sáncokban hagyván a második sánchoz futottunk az ellenség roppant ágyú- és puskatüze között. Ezen hátrálás alkalmával sebesült meg *Feigler Jóska*<sup>56</sup> barátom, s ekkor lőttek meg mellettem egy 13 éves ifjút, *Tubol Lajos* nevezetűt (Isten nyugosztalja őt) oldalba.

A második sáncnál ismét rendbeszedtük magunkat, s vártuk a győzelmében elbizakodott durva, kegyetlen ellenséget, ki akkor a hátrahagyott, de fogat nélküli ágyúkat ügyekezett a roppant homokból kiszabadítani, mi reá nézve igen nagy feladat volt. Mi ezalatt időt nyertünk a jövő erősítésül küldött zászlóaljakat bevárni. Soha sem fogom elfeledni ezen ünnepélyes perceket, melyeket ágyú-, puska-, kartács-, gránát- és rakéta-tűz közt minden legkisebb sérelem nélkül körösztlül éltem. *Görgei* vörös bársony, arany paszomántos ruhájában egyszerre megjelent köztünk kivont, vértől csepegő karddal, melyet éppen akkor egy magyar kapitány<sup>57</sup> vérében füszesztett. És roppant „Vorwärtz ihr feige Hunde”<sup>58</sup> kiáltások közt haragot és dühösséget szikrázó szemekkel sütötte pisztolyait a hátráló honvédekre. Igen jól tudta ő, hogy ezen helynek vesztesége roppant kárral lenne az egész magyar seregre. S midőn látta, hogy az ellenséges testületek mindinkább nyomulnak előre, ismét megrohantatta a már elfoglalt sáncot. Iszonyú puskaropogás, lónyeringés, dobörgés és trombitaharsogás közt megrohantuk a sáncot és *Görgei* ked-

<sup>53</sup> A korabeli tüzérségi lövegek kaliberét a golyó súlya alapján adták meg. 1 bécsi font 0,56 kg.

<sup>54</sup> Értsd: tarackokkal. A lövegtípusra lásd bővebben *Csikány* 2000. 14–15. o.

<sup>55</sup> Feltehetően a Sartori ezredes dandárában harcoló 2. vadászzászlóalj. *Csikány* 2003. 93. o.

<sup>56</sup> Az esztergomi Feigler János érseki építés (1795–1877) több fia is részt vett a szabadságharcban. Volt egy ifj. János (1832–1902) és egy József (1831–1888) nevű fia is, azonban József nemzetőrként szolgált, míg viszont öccse, ifj. János az Ujházi-vadászcsoportban. Lehetséges, hogy a szerző becézte Jósának ifj. Jánost, de ez kevésbé valószínű. Nem kizárható, hogy a nevek felcserélődtek a szakirodalomban is. *Szalai – Szalay* 2012. 44., 296. o.

<sup>57</sup> Feltehetően azonos a Dom Miguel zászlóalj azon hadnagyával, akit Görgei egy, a fejére mért ütessel fegyelmezett meg, miután a tiszt „visszafelelt” neki. *Csikány* 2003. 97–98. o.

<sup>58</sup> Előre ti gyáva kutyák!

venc zászlóaljának, a *Dom Migueleknek*<sup>59</sup> sikerült roppant veszteséggel az ellenséget ezen sáncból tökéletesen kiverni. Most mind előre nyomultunk, s a rendetlen futásnak eredt ellenséget holttesteken hágdosva egyre üztük. Iszonyú jalkiáltás ütötte meg fülemet, és néhány lépésnyire tölem az iszonyú sebekben szenvedő kis *Tubolra* akadék, kinek a kegyelmet nem ismerő zsarnok ház valamelyik zsoldosa három szúrást adott.

Hallatlan durvaság! A 19. század egyik főnnt dicsért Monarchájának vitéze! Vízért könyörgött a haldokló! Hárman megfogtuk őt és levittük a Dunához. Itt kalapomból itattam őt, s dacára annak, hogy az ellenséges golyók záporoként hullottak mellettem a Dunába, mellette maradtam. Most iszonyúan elkezdett hörögni. Szemeit forgatta, s midőn iszonyú fájdalmait már nem nézhetém, oda híttam egy bakancsost<sup>60</sup> és mondtam neki, tegyen véget iszonyú fájdalmainak... Alig haladtam 10 lépésre durrant, és ¼ óra múlva az elhalt 13 esztendős kis Tubol Dunánk hajjai közt lelte sírját. Béke hamvainak!!! Iszonyúan lehangolva, fölfont kakassal haladtam most a többivel előre, s midőn a holtak és sebesültek százait láttam előttem heverni, s a haldoklók jalkiáltásait hallám, fölmerültek bennem az emberiesb érzelmek és szánakozással tekinték az ellenséges holtakra és sebesültekre, kiket egy ½ órával ezelőbb ölni és gyilkolni tudtam. A hátráló ellenség ismét állást vett magának egy dombon a szőlőkön kívül, honnét kevés veszteséggel nekünk igen sokat ártathatott. De az elszántság, mely akkor már közöttünk uralgott, meggyőzte ezen nehezséget. Egy vastag cseresznyefa háta megöl alig tettem 8 lövést, már hátrált az ellenség. Most egy körösztfához értem, mely szinte 3 lövést kapott. Itt levettem kalapomat és hálákat adék a Nagy Istennek, hogy győznünk engede, és hogy megáldott oly fővezérrel, ki ren-

Aprobatum est<sup>61</sup>

II<sup>ik</sup> kötet

Katonai életem naplójának folytatása

Esztergom, január 18-án 1850.

„Nem férfi ki nem küzd hon ellenségivel”

*Vörösmarty*

díthetetlen buzgalma által az ellenséget hátrálni kényszeríté. Ki a legveszedelmesebb helyeken, mint p[él]d[ául] most is a szőlők közt, bátran szemébe nézett a halálnak, s ezáltal katonáinak példát mutatott, kik vezérok bátorsága által lelkesítve elszántan törtek az ellenségre. Ilyetén imádkoztam akkor, és nem sejtettem, hogy azon fővezér, ki elszántsága, hadi tudománya és bátorsága által ily nagy polcra emelkedett és katonáinak köz-tiszteletét megnyerte, hogy ezen fővezér áruoló lehessen. Ilyesekkel nem is álmodva ismét előre mentem a többivel, míg végre a trombita harsogása vissza nem hívott bennünket. Visszamenetemben mindég az ütközet balszárnyára tekintettem, hol még hevesen folyt az ütközet, az ágyúk még egyre durrogtak. Egy ¼ órai ágyúzás nézése után egy igen remek

<sup>59</sup> A 39. császári–királyi gyalogezred 1. zászlóalja (a későbbi 114. honvédszászlóalj). A névadó Dom Miguel portugál infáns 1827-ben lett az ezred tulajdonosa. Az alakulat történetére a szabadságharc időszakában lásd *Lisznyai – Töll* 2006. 25–27. o.

<sup>60</sup> Itt a gyalogság más csapatneméből való katona, feltehetően egy szerezdbeli gyalogos.

<sup>61</sup> Értsd: bebizonyosodott.

látványt nyújtott a huszárok és Scheuvautlegerek<sup>62</sup> attaquja,<sup>63</sup> melyben az ellenfél visszanyomtatott. Ennek következtében 7 ellenséges ágyú elfogatott,<sup>64</sup> s az egész gyalogság és lovasság egy ½ óra alatt rendes hátrálásban elhagyta a csata piacot, holtjait és sebesültjeit hátrahagyván. ½ 1-re már hátrált az ellenség. Az ütközet tehát – hozzá számítván az előőrségi egyes ütközeteket közöttünk – tartott 4 órától reggel egész öt óráig estve. Egyike volt ez a legnagyobb ütközeteknek a magyar szabadságharc korszakában. A holtak és sebesültek száma mindkét részről 3000 és egynehány százra tétetett. A sáncokban tőlünk elhagyott ágyúkból egyet sem vittek el lóhiány miatt. 2 ezredes, 3 alezredes, 5 őrnagy találta halálát ezen ütközetben a mi részünkről.<sup>65</sup>

5 óra volt midőn a rezervben<sup>66</sup> visszahagyott 2<sup>ik</sup> és 4<sup>ik</sup> századhoz visszatértünk. Arcom jobbik fele a sok lövéstől egészen be volt feketítve, s pajtásim alig ismertek reám. Katonai imádságunk után megnéztem századomat. Szakaszomból 2 elesett, 3 sebesült, a 3<sup>ik</sup> szakaszból 1 sebesült, a 2<sup>ik</sup> szakaszból 2 elesett, az 1<sup>ső</sup> szakaszból 5 sebesült és 6 elesett, közöttük *Nógrádi* alvadász is. Kimentem a sáncból és megsirattam elesett pajtásimat, s ajkaim ájtatos imára nyíltak, hogy meghagyá életemet oly iszonyú golyózápor között szüleimnek, kik hon sorsomon keseregtek. Hogy győznünk engede és egy lépést előre tehetünk szabadságunk és függetlenségünk dicső ünnepéhez. S végre, hogy békében nyugodjanak az elesett bajnokok ezrei.

½ 6-ra jó túros csuszát hozott egy markotányosnő, mi igen jól esett egy egész napi koplalás után. Miután jól bepofáztunk volna, rendbe állíttaték az egész zászlóalj, és a napi parancs elolvasása után – mely éberségre inté a katonaságot valamely éji megtámadás esetében – fölállíttatott a rezervben. Volt két század a sáncban, mi pedig egész éjjen körösztüln a sok fáradalmak után jóízűen aludtunk.<sup>67</sup>

Másnap, vagyis július 3-án szabadsággal bementem Komárom városába, s böcsületesen ebédeltem. Udvarnoky Árpád barátomnak is hoztam szivarokat, likórt, szalámit, sajtot. Így tehát egynehány napig a táborban jól éltünk. Késő este volt midőn a táborba értem, de víg zene mellett pofáztak még többi pajtásim, s jól mulattunk valami ¼ 10-ig. Ezután lefeküdtünk, s Udvarnoky betakart jó meleg szűrével és úriasan aludtunk a homokban.

Július 4-én egész nap nem lévén szolgálát által nyugtalanítva, vígan mulattunk különösen délután, midőn a libapecsenyét Komáromból kihozták jó ugora salátával. Eljött délután Tóth Jóska is táborunkba Pisuth Istókkal<sup>68</sup> és így mulattunk estélig.

Július 5-én hajnal hasadtával be kelle mennem a városba egy sebesült fiúval, kinek a rakétatűz elperzselte bal kezét. Miután a kórházba őt bevittem, elmentem a kávéházba.

<sup>62</sup> Helyesen: chevaux-legers, sivalizsér. A könnyűlovasság egy típusa.

<sup>63</sup> Értsd: rohama.

<sup>64</sup> Nincs adat arról, hogy a honvédsereg 7 ágyút zsákmányolt volna az ütközet során. *Csikány* 2003. 157–164. o.

<sup>65</sup> A szerző által közölt veszteség irreálisan magas, különös tekintettel a törzstisztekre. Hermann Róbert közlése szerint a honvédsereg 1500 főt veszített összesen, a császári csapatok pedig 890 főt. *Hermann* 2004. 303. o.

<sup>66</sup> Értsd: tartalékban.

<sup>67</sup> Az ácsi ütközetre lásd *Csikány* 2003. 77–111. o.

<sup>68</sup> Pisuth István (1827–1901): középiskolai tanulmányait Esztergomban és Győrött végezte, 1849-ben honvédként részt vett a komáromi csatában. Az 1860-as évek elején ügyvédi irodát nyitott Esztergomban, majd a város közjegyzője volt 1875–1903 között. A Budapesti Királyi Közjegyzői Kamara alapító tagja. *Schlosser* 2012. 43–44. o.

Ott összejöttem Feigler Gusztival,<sup>69</sup> Fellnerrel és Polenczzel, és jól mulattunk egy darabig. Ekkor nekem vissza kellett mennem a táborba.  $\frac{3}{4}$  volt 2-re mikor a zászlóaljhoz értem, s miután jelentésemet megtettem volna, mulattunk vígan egész 4 óráig. Ekkor gyakorlatra mentünk, s a tömegi állásban szuronysegezésben,<sup>70</sup> rohamban gyakoroltuk magunkat.  $\frac{1}{4}$  volt 6-ra midőn helyünkre visszaértünk. Ekkor megszólalt két részről a zene, és mi ismét vígan voltunk a teljes győzelem édes és megnyugtató reményében.

Július 6-án Vorpostokra<sup>71</sup> menénk  $\frac{1}{4}$  5-re, 2 század, az 1<sup>ső</sup> és 3<sup>ik</sup>. A századok az Ernestek zászlóalja<sup>72</sup> előtt egész líníát<sup>73</sup> képeztek hosszában. Én gunyhót csináltam magamnak altiszti posztomon, mert 9 óra felé hideg kezdett lenni. A hold szépen süttött, s a gunyhómtul 40 lépésnyi távolságban álló fegyvereikre komolyan támaszkodó őrsöket regényes színezetben láttatta. Ünnepestes csend uralkodott, melyet csak néha az előőr-söknek tompa „Megállj” kiáltása zavart. Kijöttem kunyhómból, és különös meglepetéssel és boldogsággal néztem e regényes képet, mely valódi módon létezett. De heves képzelődésem oly képeket mutatott ilyenkor előmbem, melyeknek lehetőségén és számtalan áldozatok utáni bizonyosságán hittem ugyan, de melyeknek tökéletes valódiságát mély homály fődé. Ily eszményképeim valának a szabad és független haza. Annak védői sorában egy becsületes állás és... de félre ilyesekkel... ilyeket gondolni bűn, fölségsértés. Hah!!

Ily gondolatok között egy igen kellemetlen szaggal jöttem érintkezésbe a jobbról jövő szél által. A hold egy tárgyat különösen megvilágított, mely tőlem valami 20 lépésnyire, jobbra feküdt. Oda megyek és... egy, az egnéhány nap előtt történt ütközetben agyonlőtt, rohadásba menő, iszonyú bűdös lóra találtam. Oly utálatot gerjesztett bennem, hogy kunyhómat valami 30 lépéssel mindjárt távolabbra csináltam, és így semmitől sem zavarva egész éjen át jóízűen aludtam a kemény földön. 12 óra után egy kicsit meg is áztunk, de ez mindennapi lévén, föl sem vettük.

Másnap, vagyis július 7-én korán reggel behuzattak a posztok, és  $\frac{1}{4}$  6-ra ismét a hátrahagyott 2 századnál voltunk. Reggelizés után, mi egy darab szalonnából és kenyérből állott, 3 lövés magára vont a jó barátomnak figyelmét és kérdezősködés után megtudtuk, hogy egy gaz áruló a 37<sup>ik</sup> zászlóaljból, ki a reá bízott kerülő csapatot átszökésre nógatta, agyonlövetett.<sup>74</sup> Ma pompásan éltünk, a városból hozattunk magunknak ebédet: gulyáshúst, túrós csuszát és pecsenyét. Miután jól bepofáztunk volna, elmentünk gyakorlatra.

Július 8-án a legénység faszolt csizmákat és ruhát. Délután 4 óra felé az őrnagy<sup>75</sup> magához hivatott, és fölszólított, hogy menjek el még ma, vagy holnap gőzössel Pestre,

<sup>69</sup> Feigler Gusztáv (1829–1907): Feigler János érseki építész fia, a bécsi Művészeti Akadémián tanult, a szabadságharc idején a honvéd térképészethez osztották be. A fegyverletételt követően az érsekség alkalmazza építészként, ezért számos esztergomi épület fűződik a nevéhez, például a Nagyszemináriumé (ma Szent Adalbert Központ). *Szalai – Szalay* 2012. 42–44., 296. és 398–416. o.

<sup>70</sup> Gyalogsági alegység védelmének alapformája.

<sup>71</sup> Értsd: előőrsre.

<sup>72</sup> A 48. (Ernő) gyalogezred 3. zászlóalja.

<sup>73</sup> Értsd: vonalat.

<sup>74</sup> Az esetről Szinnyei nem számol be naplójegyzeteiben, pedig a zászlóalj kötelékébe tartozott. *Szinnyei* 1887. 173–174. o.

<sup>75</sup> Kompóly Ágoston (1812–1862): katonai szolgálatot 1824-től teljesített a 34. Vilmos porosz herceg gyalogezrednél, ahol 1841-ben hadnagyá nevezik ki. 1848. május 24-én lép be a honvédseregbe. Főhadnagy a 6. honvédszászlóaljnál, részt vesz a délvidéki harcokban. 1849. február közepétől az Ujházi-vadászcsapat parancs-

a bagagiáért,<sup>76</sup> melyet legutolsó alkalommal otthagytott. Én kaptam az alkalmon, mert szülőföldemet és szüleimet véltem megláthatni, és tüstént fölöltözve mentem a további parancsért, [mely] az volt, hogy *holnap megyek el*. Soha nyugtalanabb éjem nem volt katonaságom alatt, örömemben nem tudtam aludni.

Korán reggel, július 9-én bementem a városba passusért.<sup>77</sup> Iszonyú sok futkosások és kérdezősködések után valahára megtaláltam Pétery kapitány<sup>78</sup> urat is. Miután passusomat megírta volna, elmentem a gőzöshöz. Legnagyobb szerencsétlenségemre aznap nem ment gőzös. Hanem én ezt csak vak esetnek gondoltam, és miután ebédelttem volna, kimentem ismét a táborba, és miután jelentésemet megírtam volna, azt mondta az őrnagy, hogy holnap mindesetre el kellend utaznom.

Július 10-én ismét nem jött és ment gőzös, és ugyancsak nem vakesetből, hanem mert nem volt már bizonyos a járás és kelés a Dunán az ellenség miatt, ki a Duna túlsó partjait ütegekkel rakta meg. Én tehát egészen levertve hallottam ezen szomorú újságokat, melyek azon édes reménytől fosztának meg, szegény kesergő anyámat hő keblemhöz szoríthatni. Roppantul le valék hangolva egész nap, és még pláne este előőrségre rendelték bennünket. A hold már elterjeszté méla világát a regényes ácsi erdő és az előtte fekvő gyönyörű tér felett, midőn zászlóaljunk megindult az előőrségi helyeket elfoglalandó. Az én századom pedig rezervben maradt, és a kerülő csapatokat állította ki.  $\frac{1}{4}$  9-re engemet küldött ki a századparancsnok 2 szakasszal patrulba.<sup>79</sup> Igen nagy körutat tettem e két szakasszal a gyalogsági és lovassági línián köröszül, egész 600 lépésnyivel voltam az első lovas német posztól. Ekkor leültem pihenni, s lövéseket hallottunk valami nyolcat egymás után az erdőben. Soha regényesebb képet nem láttam. A fegyvervillanást jóval előre láttuk, míg durrant, és a kerülő csapatok tompa lármája hallatszott. A kerülő csapatok közelebbi érintkezései mindég mintegy előpostái és jelei valának a közeledő zivatarnak, így most is bizonyos sejtelem keletkezett keblemben, és midőn legényeimet fölkelésre serkentettem, már  $\frac{1}{4}$  volt 1-re éjfél után. Elfáradva tértem vissza zászlóaljához  $\frac{3}{4}$  2-re és önmegelégedettséggel feküdtem a kemény földre azon édes reménységgel, hogy reggelig azt az... eső megpuhítandja, s így lőn.

Reggel 6 óráig pompásan esett, és mi derekasan megáztunk. Hazatértünk után kijött a parancsolat, hogy a fegyverek kitisztíttassanak, a lövések kihuzassanak<sup>80</sup> és a legénység minden löszerekkel elkészülve a trombita első harsogására egészen készen legyen. Így történt. A fegyverek nyakra-főre kitisztíttattak, és alig ettük meg sült húsunkat 11 óráig, midőn harsogott a trombita, s az egész zászlóalj csatára elkészülve várta az őrnagynak lelkesítő szavait. De ezek helyett csak egynéhány káromkodást és a legénységet egészen ellankasztó fenyegető, durva-gyáva parancsnokhoz illő hangokat hallottunk. Ez alkalommal a zászlóalj a 8<sup>ik</sup> számú sánc védelmére küldetett, és víg zene mellett indultunk rendel-

---

noka. A fegyverletételt követően halálra ítélik, de 1856-ban kegyelmet kap. Az Egyesült Államokba emigrál, ahol egy geológus expedíció során balesetben életét veszíti. *Bona* 2015. 368. o.

<sup>76</sup> Értsd: csomagjáért.

<sup>77</sup> Értsd: útlevéért.

<sup>78</sup> Pétery (Bednártsik) Jakab (1804–?): 1848 előtt a 39. gyalogezredben szolgált. 1848 szeptemberétől önkéntes nemzetőr hadnagy, majd főhadnagy az 1. zólyom-besztercei (később 51.) honvédszászlóaljnál. 1849 januárjától Kompóly Ágoston őrnagy segédtszjtje az Ujházi-vadászcsapatnál. Április elejétől százados az említett alakulatnál. *Bona* 2009. I. 214. o.

<sup>79</sup> Értsd: őrzőjáratra.

<sup>80</sup> A töltés eltávolítása a fegyverből.

tetésünk helyére. Alig állapotunk meg, midőn az ágyúk ütegekként durrogtak a jobb- és balszárnyon, és a centrumban. Én fölállottam a sánc tetejére és onnét néztem a gyönyörű látványt valami 3 óra hosszáig. Dühösen folyt a harc, egy fél sem akart hátrálni. Roppant kíséretével jött most Görgei és éppen a sánc előtt telepedett le, s bizonyos nemű keserű mosollyal szemlélte át a harcoló magyar sereget. Ekkor a balszárnyról szakadozott csapatokat láttam jönni. A szétvert 9<sup>ik</sup> zászlóalj<sup>81</sup> volt ez, mely rohammal ment egy üteg ágyú elfoglalására és a készen álló – nem tudom mely nevű – lengyel gyalogezred által iszonyú puskatűzzel fogadtatott, és rövid vívás után egészen szétveretett. Igen le valánk hangolva ezen eset által. Nem sokára fele zászlóaljunknak előre parancsoltatott, minthogy az ácsi erdőben a jobbszárnyon is igen veszélyes lett már az ott csatázó egynéhány zászlóaljra a harc. Kettőztetett lépésekkel indultunk az ácsi erdő felé. A mars közben mindig rettegő kebellet tekintek az ütközet balszárnyára, hol az ágyúk ütegekként durrogtak. Midőn az első számú sánchoz elértünk, hol zászlóaljunk a múltkori ütközetben oly roppant kárt szenvedett, megállított bennünket egy törzstiszt, és toványargalt. E helyen állottunk egy jó negyed óráig. Ezalatt mindég kételkedve tekintettünk, és fájdalommal kelle látnunk, hogy a gyalogsági tömegek, ágyúk és lovasság roppant sebességgel hátrálnak. Nem maradt egyéb reménységünk, mint a jobbszárnyon az ácsi erdőben roppant fölállózással harcolni, hogy miénk legyen a győzelem. Csakugyan vágatva jött egy más törzstiszt és gyors haladásra intett. Ezen utunk alatt jöttem össze Héya József<sup>82</sup> kapitánnyal, ki Poeltenberggel<sup>83</sup> egy kocsiban épp akkor hagyta el a csatateret. Midőn a jobbszárnyon fölállított 1<sup>es</sup> gyalog pozsonyi ütegek háta mögé értünk, a 3<sup>ik</sup> század első szakaszából egy alvadászt elütött az ellenséges 6 fontos golyó. A puska meg egyre roppantul ropogott az erdőben és mireánk halál, ezer halál várakozott. Ily gondolatokkal valék elfoglalva, midőn egy „Halt” üti meg füleimet. Egy német születésű törzstiszt, hihetőleg Görgei tisztjei közül megállani parancsolt, „Unsere Truppen reterieren schon. Sie werden die Nro. 7 Schanze besetzen und tapfer verteidigen”.<sup>84</sup> Ekkor láttam mily sietve, de mégis rendben hátráltak a zászlóaljak megmaradt századai az erdőből és következtettem, hogy ma ezen bátor védelmezése után az erdőnek talán a sánccokat is meg fogják a németek rohanni. Elértünk a sáncba és innét néztünk vonagló hadseregünk utórészére. Egy divisio huszárra és egy üteg ágyúra, mely egyre durrogott még. De nemsokára szinte ez is elhallgatott, és mi rettegő kebellet néztünk eleibe a rejtélyes jövőnek, várván az ellenséges megtámadást. De nem így lett. Ők nem mozdultak ki erős állomásukból és nem támadtak meg bennünket.

½ órával utána, hogy a sáncba értünk, láttam egynéhány sebesültet hozni. Roppantul meghatott, különösen egy főhadnagy a pozsonyi ütegtől, kit egy huszár nyeregkapájában hozott. A sáncon kívül táborozó honvédek körülfogták őt, de a huszár sebesen bevágtatott egy magas sátorba, és az elesett gróf Czirákynek<sup>85</sup> holttetemeit ott lerakta. Zászlóaljunk

<sup>81</sup> Az 1848 májusában Kassán felállított 9. honvédzászlóalj katonáit más néven „vörössipkásoknak” is hívták, bátorságuk elismeréseképpen. A zászlóalj történetére lásd *Hoffmann* 1906.

<sup>82</sup> Héya József (1814–?): esztergomi születésű, 1846-ban főhadnagy az 1. dragonyosrezredben. 1848. szeptember 27-től százados a 16. honvédzászlóaljnál. Lipótvár feladásakor császári fogságba kerül. Szabadulása után, 1849. júniusától parancsörtszt a VII. hadtestnél. *Bona* 2009. I. 451. o.

<sup>83</sup> Poeltenberg Ernő (1808–1849): honvéd vezérőrnagy, aradi vértanú. Pályafutását lásd részletesen *Hermann* 1998/b., illetve röviden *Bona* 2015. 141. o.

<sup>84</sup> Csapataink már visszavonultak, Önök a 7<sup>ik</sup> sánccot foglalják el és derekasan védjék!

<sup>85</sup> A szerző itt feltehetően téved, a gróf Cziráky család tagjai nem szolgáltak honvédként 1848–1849-ben.

ezen ütközetben nem sokat veszett, de igenis veszett a haza és az egész magyar sereg, mert közel 3000 elesett,<sup>86</sup> igen sok sebesült és elfogatott. A napi parancs elolvasása után ismét ettünk egy tál túrós csuszát, de egész éjjel ébren voltunk, mert az éjjeli megtámadástól tartottunk, melyből azonban semmi se lett.<sup>87</sup>

Július 12-én szép nap volt, táborunk fel sem véve a tegnapi véres harc eredményét, zene és jó falatok mellett vígan volt. Magam is Udvarnok barátommal jól hozzáláttam az évéshez. Estefelé elkezdett esni, mi tehát amennyire [lehetett], annyira menhelyet nyújtó ágakból csinált sátorainkba vonultunk. Éjjel 12 órakor jött a parancs, hogy a zászlóalj kiindulásra készen legyen. Mi ismét egy borzasztó ütközetre gyanítottunk, ez egyszer azonban rosszul, mert hajnal hasadtával, midőn az 1<sup>so</sup> és 3<sup>ik</sup> hadtest már elindult és jóval előre haladott volna, a mi hadtestünk is elindult Komárom felé, a mi zászlóaljunk lévén egyike a legutolsóknak. Midőn a hídon körösztülnél vonultunk és én azon helyre visszatekinték, hol a gondviselés oly borzasztó golyózápor közt megőrzé életemet, hol annyian dicsőn elesett bajtársaim közül alvák örök álmaikat, egy neme az érzelmeknek ébredt fel szívémben, melyek képesek az embert egészen lehangoltá és levertté tenni. Gépileg haladtam a trombita harsogása után a hídon körösztülnél és mély ábrándaimból a városi zaj és a bennünket csodáló néptömeg egyhangú moraja ébresztett fel. Sokáig kértem önmagamtól: vajon hova és miért menünk mi most? De bizonyosan nem tudtam megállapodni. A városon kívül láttam csak, merre halad az egész sereg ti. Esztergom v[ár]megyébe. Ha nem tudandottam volna, hogy Esztergom városa ellenséges katonákkal van megrakva, talán örömben meghaltam volna, de így semmi örömet, de igenis ellenkezőleg fájdalom előérzeteket keltett fel bennem e látvány. Iszonyúan sütött a nap, s a nagy por elfűtta a lélegzetet úgy, hogy várva vártuk a stációt.<sup>88</sup>

Délután  $\frac{1}{4}$  5-re elértünk Bátorkeszire. Egy kis húst főztünk magunknak és fáradtan lenyugodtunk. Még csillagok ragyogtak az égen, midőn a dobok pörgése s a trombiták harsogása felkölténék jóízű álmomból. Nagy nehezen összeszedtem fáradt tagjaimat, s midőn a szokott reggelit ti. a gulyit<sup>89</sup> lehajtottam volna, érzém hogy lábaim inognak s erőtlen vagyok az iszonyú utat megtenni, mely előttünk állott. Bemasiroztunk zene mellett Bátorkeszire, s szerencsémre összejöttem Feigler Gusztival, ki is minthogy a mérnöki karnál volt és mindég kocsin járt, ígérkezett kocsijára felvenni. Így történt, én felültem kocsijára – miután arra engedelmet kértem volna – és jóval hátrább zászlóaljunknál kocsiztunk egész Kőbölkútig. Itt kifogott kocsisunk és etetett, mi pedig az etetés színhegyétől nem messzire eső csárdába mentünk egy kissé recognoscirozni,<sup>90</sup> de egy kis tejfölnél egyebet nem kaphattunk. Most megállás nélkül haladtunk egész Kéméndig, itt az összetódult kocsitömeg miatt nem haladhattunk folyvást, hanem csak akadályozva, igen lassan. Végre elértünk Kőhídgyarmatra. Innét megláttam egész Esztergomot, szüleim, barátim és minden ösmerőim lakhelyét. Meg azon várost, melyben először hallám kedves

<sup>86</sup> Erős túlzás, magyar részről hozzávetőlegesen 1500 fő volt a veszteség.

<sup>87</sup> 1849. július 11-én került sor a második komáromi ütközetre, amelynek során a honvédsereg Klapka György tábornok vezetésével sikertelenül kísérelte meg áttörni a császári csapatok vonalát. *Hermann* 1998/b. 97–99. o. Az ütközetre részletesen lásd *Csikány* 2015. 201–244. o.

<sup>88</sup> A sikertelen áttörési kísérletet követően a Feldunai sereg három hadteste július 13–14. között megindult Komáromból, hogy más úton kíséreljen meg eljutni a Szegedre elrendelt összpontosításhoz.

<sup>89</sup> Értsd: pálinkát.

<sup>90</sup> Értsd: felderíteni.

ajkáról e hon nyelvét. Hol elszántan ifjú életemet oda áldozám a hon szabadságáért, hova akkor még annyi édes emlék vonzott, de mely telve volt akkor ellenséggel, s melybe belép-nem honárulás bűne nélkül nem volt szabad. Lehetetlen leírnom azon fájdalokat, melyeket bennem e város szomorú tekintete okozott. Csak azt tudom, hogy kétszeres gyűlölés keletkezett bennem azok iránt, kik ennyi gyönyörtől, a viszolátás gyönyöreitől fosztának meg. Köhídyarmattól egész Kövesdig baj nélkül értünk, folytonosan káromolva a csil-lagot, mely Esztergomba vezeté a németeket. Kövesdnél a hídon csaknem végső szét-oszlásnak ment kocsink. A hídon ugyanis 4-5 rendben is mentek a kocsik, a miénk a középben, minduntalan összesúrlódtak kerekeink, de mégis szerencsésen köröszkül jöt-tünk. Esteledni kezdett, midőn Kövesd templomának csúcsát és általjában az egész nyu-gati láthatárt eltakarák előttünk a Hont megyei nagy hegyek, melyek hosszú láncként fűződnék egész Szobig. A vaspálya mellett haladott utunk, én fájó kebellem s kétes érzel-mekkel tekinték szülőföldem, az ősz Esztergom vár düledékeire. A hanyatló nap vérszín-ben fűrszté a Nagy Siont, s keresztje mintegy áldásként lenge felénk, a honért véres har-cokat küzdendők felé. Önkénytelenül elkezdék sírni, s mintha baljóslatok zavarták volna fel lelkütemet. Kételkedni kezdék győzelmünkön. Eszembe jutottak elhagyott szülőim, kik hallván a vesztett csaták hírért, hon a kétségbeeséssel küzdének. Eszembe jutott, mily nagy háladatlanságot követék el irányukban, midőn őket otthagytam. Lelkemben kísér-tetekként oly emlékek támadának fel, melyek a leglelkesebb kebeltem is készek lehan-golni. Bús gondolkozásaimból iszonyú zaj ébreszte fel, ugyanis a vaspálya egyik hidja alatt kelle köröszkül mennünk, mely igen szűk levén, sok kocsis végelpusztulásának volt oka. Többi közt egy szénával és valami 8 markotányosnéval megrakott fuhrwezeres<sup>91</sup> kocsis ott találta halálát. Mi ismét szerencsésen köröszkül hajtottunk, és nem messze e roppant veszedelem színhelyétől a Duna mellett kifogván lovainkat lefeküdtünk. Szörnyű kemény és göröncsös volt a föld, a Dunához közel levén, roppantul fűjt reánk a szél és mi egész éjen köröszkül csak igen keveset aludhattunk.

Hajnál hasadtával ismét felültünk kocsinkra, és mielőtt imára harangoztak volna a csendes helembei toronyban, már mi a falun túl a legnagyobb képzelhető táborig zaj közt kerestük helyeinket, én zászlóaljamat, Feigler és a többiek kapitányuk kocsiját. Én nem találtam zászlóaljamat sehol, s már el valék határozva a legközelebbi stációig ismét kocsijukon utazni, midőn egyszerre kapitányom apródja előmbe jő és kérdi nem beszéltem-e atyámmal. Én természetesen tagadó választ adék, s ő azt mondá, hogy a zászlóaljnál volt, s látta atyámat utánam kérdezősködni. Nekem nem kellett több. Elkezdék futni a kocsik közt minden irány és cél nélkül, az öröm és boldogság előérzete kettőztetett erőt adának lábaimnak, s egyszerre zászlómnál látám magamat. Főhadnagyom, Debreczenyi<sup>92</sup> előmbe jövén mondá, hogyha atyámmal beszélni akarok, siessek *Szobra*, mert atyám oda ment előre. Megint szaladtam, mint a bolond, sem utat sem irányt nem tudva, csak a kocsik után alig egy fél óra, midőn ott voltam Szobon. De most hol keressem atyámat? Egyik házból a másikba mentem, sehol sem tudtak felőle. Amint a vendéglőhöz közeledtem láttam, hogy a kapu előtt állt. Hanem a naptól barnított arc, a rövidre levágott haj, a piszkos öltöny

<sup>91</sup> Értsd: szekeres. A katonai szállítást lóvontatású szekerekkel végző vonatcsapatban szolgáló katona.

<sup>92</sup> Debreczeny Dániel (1822–1895): 1848. november 1-jétől önkéntes az Ujházi–vadászcsapatban. 1849. április 2-től hadnagy, majd június 23-tól főhadnagy az alakulatnál a fegyverletételig. Kényszersorozzák a 17. gyalogezredhez, ahonnt 1850. november 15-én szerel le. A kiegyezést követően városi képviselő Miskolcon. *Bona* 1998/a. 297–298. o.



annyira elvevők közönséges kinézetemet, hogy atyám alig ösmert reám. Ölelések és csók hosszú sora után bementünk a vendéglőbe, s miután kávéval édesatyám jól tartott, és zsebeimnek tartalmát tetemesen megöregbítette volna, kimentünk az utcára, s szerencsétlenségemre épp akkor vonult el előttünk a zászlóalj. Természetesen hozzá kellett csatlakoznom, s édesatyám is feltette magában egész Marosig követni. De a tisztek intó beszédei, hogy később estefelé veszélyes lesz a Dunán átjárás, visszatartóztatták őt szándékától, s a Szobon túli legelső kis híd alatt némán megszorítva kezemet, s megáldva... könnyekkel szemében távozott... A dombtetőről messzire követtem őt sóvár zsemeimmal, míg végre az utcák közt eltűnt... Először ez életben tapasztaltam ekkor azt, hogy a lélek fájdalmi roppant hatást gyakorolnak a testre, és csak órával is ezelőtt érezém, mennyire megújult bennem minden erő, s az elválás kínos percei alatt ismét gyöngébbé váltam. Ez alkalommal igen regényes utakon haladtunk a *márianosztrai* hegyek közt, melyek gyermekeim boldogságára emlékeztettek. A mars a roppant hegyek közt az ágyúkra nézve igen terhes volt, mert minduntalan a gyalogságnak kellett azokat tolnia. Folytonos vesződés után valahára kiértünk a hegyek közül, s midőn *Vácot* kereső szeimeink azt feltalálták, megfagyott a vér ereinkben, mert roppant füstfellegeknél egyebet nem láttunk és borzasztó morajnál egyebet nem hallottunk. Minden zászlóalj kettőztetett lépésekkel haladt most, és pontban 6 óraker este Vácra értünk. Egész kényelemmel leoldoztuk borjúinkat<sup>93</sup> és lefeküdtünk.

Hajnalban fölvert a tároगतó,<sup>94</sup> és anélkül, hogy a dolognak valami komolyabb következménye lett volna, fegyverben állottunk reggel 8 óráig. Ekkor kényelembe helyeztük magunkat, s miután engedelmet kaptam volna, bementem Árpáddal a városba. Legelső volt vendéglőt keresni, hol jóízűen reggeliztünk a sok koplalás után. Azután cukrászhoz mentünk, onnét ebédelni. Ebéd alatt folytonos moraj ütötte meg füleimet.<sup>95</sup> Kimegyek és roppant haragomra megint ágyúzást hallok. Alig faltuk be ebédünket, melyet jó borosan fizettünk, siettünk ki a táborba. Itt minden nyugodt volt és minden arcról megelégedés sugárzott, de az ágyú egyre dörgött. Nagysándor és Leiningen<sup>96</sup> hadteste ütközött az oroszokkal, később elhallgatott minden ágyú, és mi csendesen le akartunk feküdni. Valami ½ 11-re éjjel jön a parancs, hogy a Catalini szoros<sup>97</sup> felé masírozunk. Álmosan, szeimeinket dörgölve nagy nehezen összekészültünk, s egy órai mars után magas hegyek csúcsairól néztünk szét, de a roppant sötétség nem engedé látnunk a rettenetes jelenetet, melyben utócsapataink, Nagysándor vitéz tábora oly remekül szerepeltek. A csillagok homályos fénye az erdőben itt-ott átderengett, néha találkoztunk csak előőrségre kiállított tyrol-vadászokkal...<sup>98</sup> Különben az egész vidék mintha kihalt volna, végre elértünk

<sup>93</sup> Borjúbőrből készített katonai hátbőrönd.

<sup>94</sup> Értsd: trombita.

<sup>95</sup> Az itt következő események egyrészt a július 15-i fejleményekre – amikor is a feldunai sereg Görgei Ármin vezette elővéd csapata kiverte Vácra a cári előőrsöket –, valamint a két nappal később vívott váci csatára vonatkoznak.

<sup>96</sup> Nagysándor József (1803–1849) az I., Karl Leiningen gróf (1819–1849) a III. hadtest parancsnoka volt. Pályafutásukra lásd röviden *Bona* 2015. 132–133. és 137. o.

<sup>97</sup> Feltehetően Katalinpuszta.

<sup>98</sup> Az ún. tiroli vadász zászlóalj 1848. szeptember–októberében alakult, a világosi fegyverletételig a Feldunai sereg, illetve a VII. hadtest kötelékében küzdött végig a szabadságharcot. Létszáma 1849. július elején 6 századot, 653 főt tett ki. (Lásd Hadtörténelmi Levéltár 1848/49-es gyűjt. 36. doboz, 203.) (Bona Gábor szíves közlése.)

Catalinába.<sup>99</sup> Én bementem egy paraszthoz, tejet kértem és hozzá kenyeret, de a válasz tagadó lön. Ekkor nem gondolva az illem szabályaival, egy rossz padra egész kényelemmel lefeküdtem, s egy hosszút aludtam, nem törődve avval, hogy bajtársaim már jóval előre haladtak. Szürkülleni kezdett, midőn fölébredtem, s a gazdának jó napot mondva, fegyveremet vállamra akasztva eltávoztam. Amint a ház pitvarában megállok, roppant puskaropogást hallottam jóval mögöttem. A kétségbeesett harcolás volt ez, melyet seregeink Vác utcáiban az oroszokkal vívtak. Egészen magányosan voltam a roppant erdők közt, nem tudtam magamat elhatározni, vajon előre menjek-e zászlóaljam után, vagy vissza, most legjavában harcoló utócsapatainkhoz. Kétkedésből megszabadított egy előttem sebesen elrobogó parasztkocsi, rajta egyetlen személy, a kocsis. „Megálljon földi! Vegyen fel kocsijára!” Ő csakugyan megállt, és én felültem kocsijára. Midőn sebes hajtásának okát kérdeztem volna, azt felelte, hogy: – Uram, rettenetéseket láttam, nem kívánom legdühösebb ellenségemnek se. S beszédjéből kivettem, hogy az oroszok megugrasztották, s hogy még mindég hevesen folyik az ütközet. Ezzel a kocsival mentem egész Rétságig. Itt leszálltam, s miután a faluban holmival elláttam volna magamat, kimentem a táborba, mely a falun kívül dombok oldalába volt helyezve. Az én zászlóaljam épp egy erdő mellett táborozott, a tisztek árnyékba vonták magukat, mert kiállhatatlan volt a hőség. Én követtem példájukat, s egész napestig kényelmesen aludtam a fák árnyékában. Estefelé felkeltem a tároгатó. Zászlóaljunk egy-két perc alatt rendben volt, s midőn a dombok tetejéről Rétság átellenében, a nap hanyatló sugarai által sárgára festett dombokat megpillantám, egy vegyülete a legkeserűbb érzelmeknek támadott fel bennem. Megpillantám az üldöző oroszok roppant seregét, s haragom a tetőpontra hágott, midőn a hadijelentés hangosan történt felolvasása után megtudám, hogy Nagysándor és Leiningen roppantul megverettek. Az én hadtestem volt most az arciére-garde,<sup>100</sup> s különösen zászlóaljam, egyike a legutolsóknak az ellenség feltartására rendelve. Előttünk vonult el Nagysándor (avant garde),<sup>101</sup> utána Leiningen (centrum). A honvédek mindnyájan leverve!! Egyik barátját, másik hű fegyverét, harmadik lovát, negyedik ágyúját, némelyek pedig kedveseiket siraták. Alig haladtak el a harcok e komolyan regényes fiai, midőn a Rétság előtti dombokról megdördültek az ellenséges ágyúk. Soha érdekesebb harci jelenetet nem láttam! Szakadatlanul hullottak a gránátok a faluba, mely egy ½ óra alatt lángok martalékává lön. A mi ágyúink is feleltek, de rövid idő alatt a füst annyira elterült a vidéken, hogy alig láttunk valamit. Elhatároztatott a hátrálás a legnagyobb rendben, az oroszok nyomban követték zászlóaljunkat, s üldözik azt biztos lövéseikkel. Midőn a dombtetőről még egyszer Rétság felé pillanték, a hold rezgő fénye szemfödél gyanánt szolgált már Rétság szomorú tornyai[nak].

<sup>99</sup> Lásd a 97. jegyzetet.

<sup>100</sup> Helyesen: arrière-garde, jelentése: utóvéd.

<sup>101</sup> Értsd: elővéd.

III<sup>ik</sup> kötet

Katonai életem naplója

Esztergom, január 17-én [1]851.

„Nem férfi ki nem küzd hon ellenségivel”

*Vörösmarty*

A legvadregényesebb kép mutatkozott előttünk. A komoly őrsök tüzei a roppant sötétségbe úgy látszottak, mint a haragos éjen néha egy-egy csillag, mögöttünk Rétság égő üszkei és még mindig gomolygó füstfellegek. Képzeljünk ehhez egy-egy puskaroppantást, egy a hátrálások alkalmával mindig a tetőpontra hágó harci zajt, s tökéletes fogalmunk van azon képről, mely szemek előtt akkor elterült. De nem azon képről, mely lelki szemeim előtt terült el: már veszve láttam a hazát!... S kétségbeesve győzelmünk fölött, határtalan fájdalomnak engedtem át magamat!

Fájdalmas mélzásomból egy igen ösmerős hang kelte fel: „Megállj”-t vezényele köztisztjeletben álló alezredesünk, Kossuth Sándor,<sup>102</sup> s kevéssel ezután a hegyoldalban lenyugodtunk. Alig fekvénk egy fél óráig, midőn újabb parancs ismét felriaszta bennünket, s minden erőnköt igénybe véve néma komolysággal gyalogolánk hajnalig, midőn seregünk csatarendben felállítva ismét egy heves napnak, vagyis az oroszok általi megtámadtatásnak nézett elébe, s csakugyan kevés vártat múlva, midőn tűzágyából alig kelt ki a mindenhatóság dicső hírnöke, már bömböltek az ágyúk, s részünkről gyöngé viszonzás után rendesen hátrálónk Balassagyarmat felé. Útközben a környék lakosi, vadkertiek és marcaliak, kocsijaikra vevék betegeinket s szegény sebesülteinket, s ámbár magam is igen közel valék ahhoz, mit *betegségnek* nevezünk (a gyalogolás s éhezés mód nélkül elgyöngíte), mégis a zászlóaljnál maradtam, s délre beértünk Gyarmatra.

Legelső dolgom volt valami, habár csekély élelemről is gondoskodni, de a viláért sem kaptam még egy kenyeret sem. Végre egy régi ösmerősöm, vagy pláne barátomhoz menék, ki szüleimnél 2 esztendeig kosztos, és a papnöveldeben velem 1 évig volt. Ez szánakozott rajtam, s miután vér és sebekkel borított jobb lábam jó fordót kapott volna, izletes ebédhez hívott. De ellenem esküdött ez nap, ég és föld, mert alighogy az asztalhoz ültem, roppant lárma keletkezett az utcán: – Az Istenért, siessen, az oroszok a város előtt vannak! – s csakugyan, alig értem el roppantul szaladva zászlóaljamat, már a város előrészen egyes lövések valának hallhatók. Minden zászlóaljkon egy neme a kétségbeesésnek vala látható, különösen a mi tisztjeink hallgatagok valának... Egy iszonyú sejtelem marcangoló lelkemet: hogy ma mindnyájunkat elfognak. De nem úgy lőn, mert az Ipoly vizén körösztülni haladva 30 000 emberből álló seregünk a hidat roppant zaj és ágyúk ropogása közt a hidászok felégeték, s mentve valánk ha nem továbbra, legalább egy fél napra. A híd táján magasan az ég felé gomolygó füstfellegek közé ezer és ezer átok vegyült... Meggyőződésük szerint küzdő elkeseredett keblek sújtó átka volt ez... S az ég meghallgatá! Mert midőn az orosz tábornok a híd újonnan felépítettése iránt magának tudomást szerzendő ágyúink gyilkoló tűzének dacolva mindinkább közeledne, egy 12

<sup>102</sup> Jelenlegi tudomásunk szerint Kossuth Sándor a győri csatát követően szolgálatképtelen volt. Lásd a 38. jegyzetet.

fontos által találva holtan rogyott le lováról! Béke hamvainak!<sup>103</sup> Nem egy fél napra, de alig két órára valánk csak biztosak. Még Szécsényt nem értük el, hol éhünket véltük csilapíthatni, midőn újra kezdődött az üldözés, s csak későn estve a csillagok feljöttével végződött. Most végre messze minden legkisebb falutól, éhesen, fáradtan lehajtottok fejünket a göröncsös földre, s *ez egy nap* volt, melyben a *tiszta öntudat* nem volt elég a sokat fáradott honvédnek, mert a testi fájdalmak igen nagy fokra hágtanak!!!

Alig pitymallott, s már feliaszta bennünket a tárogató! Hideg volt! Pálinkát nem mutatott egy markotányosnő sem. Így kellett tehát gyalogolnunk, de most már mégis kényelmesebben, mert az oroszok nem üldöztek Ludány, Litke, Vilke üres és kipusztított helységeken körösztil Losonczig. Itt egy öregasszony megkönyörült rajtam, s mert zászlóaljamtól elmaradva magányosan mentem körösztil a városon, behívott s egy darab kenyeret adott, melyet mondhatom jóízűen morzsolék el. Délbe kértem a táborba, mely a városon kívül egy nagy dombon volt helyezve, s pajtásimat elfeledve, a múlt három nap irtóztató eseményeit vígan találtam gulyáshús és poharak mellett, melyekben a legszebb színű vörösbor paradírozott! – Igyál, igyál – hangzott mindenfelé, s csakugyan ettem és ittam. Ebéd után egy kissé lenyugodtam, s miután keblemet megnyugtatta volna az öntudat, hogy az oroszok felhagyott üldözései után többé – míg erőnket központosítjuk – csatánk nem leend. Miután bajtársaim példáján látva, hogy a katonának csak a jelennek kell élni, s hogy töprenkedés célhoz nem vezet, a boldog könnyelműség elveit határozám el magamban követni, s végre, miután utógondolatom Esztergomba a kesergő anyánál üdözött volna, édesen elszunnyadék. S mi jól esett mind lelkem, mind testemnek e kis álom. Új erővel az előttem álló hosszú útra ébredék fel... De könnyelmű nem tudék lenni, merthogy valami bennem meggyőződést s elveket követelt!! Dacára barátim örökös korholásainak mindég megmondám: hogy nekem utazásunk nem tetszik.

Estve 8 órakor indult meg a sereg, tehát nemigen pihentük ki magunkat, s én már igen közel valék *a kocsira felülés jelentéséhez*, midőn a zászlóaljparancsnok „Indulj”-t vezényle, s én sebes lábaimmal tovább haladék a többivel. Ezen az úton egy igen különös eset adá elé magát velem: ugyanis tábori pipámat kiszíva vadásztáskámba tevém anélkül, hogy annak tartalmát bővebben megvizsgáltam volna. Alig haladtunk valami 10 per-cig, jobb combomat, hol a táska függött mindig, mintha valaki gombostűkkel szurkálta volna... Mindég jobban és jobban... Egyszerre piff-paff... elsül táskámban valami 6 töltény... Hamar lerántottam magamról a táskát, s pajtásaim a kulacsokban levő vízzel a meggyulladt táskát megöntözve a tüzet elolták. Az esetre az egész zászlóalj rendetlenségbe keveredett. Ugyannyira, hogy „rende” kelle vezényelnie a zászlóaljparancsnoknak! A dolog közelebbi megvizsgálásánál kisült, hogy a pipában tűz maradt, s az a lyukakon keresztül esvén a táskát megújította, s a benne levő egy egész tülök lőpor és 36 töltényből, Isten keze működése által, csak 6-ot pattanta szét! Az isteni gondviselés itt is különös kegyelettel viseltetett irányomban, mert ha a lőporos tülök meggyúl, akkor bal combom nehezen kerüli ki a grande-operatiót. Egy egészen új zöld zsinórós nadrágom volt benne (vitorlavászonból), abban oly lyuk volt égetve, hogy fejemet egész kényelemmel kidughatám rajta. Ezen szerencsés-szerencsétlen eset igen sok viccelésre nyújtott

<sup>103</sup> Téves megállapítás, nincs adat a cári intervenció hadsereg tábornokának haláláról. A szerző feltehetően rosszul emlékszik, vagy az események jelentőségét kívánta hangsúlyozni az elesett orosz tiszt rendfokozatának emelésével.

alkalmat, s mondhatom, kellemesen utazánk ezen éjjel, s majd ének, majd holmi kisebb tréfák közt lassan virradni kezdett. S midőn a regszürkületkor egy sűrű erdőt kettévágó út mellett lenyugodánk, minden madár, mely marcona lépéseinkre felrebbenve félve hagyta el fészket, jó anyámra emlékeztetett, ki félve és nyugalmat sehol nem találva, talán máig is felébredett, s várva vár híreket erkölcsileg elhalt fiáról.

Még haladánk egy jó ½ órát, s Osgyánmező városlakóit imára inté a szent harang! Hozzánk is elért ércnyelvének hangja! De vajmi kevesen imádkozának... Rettenetes ellentétben volt e harangzó a harcizajjal, mely a nap feljöttével mindinkább növekedett!! Dobok pörögtek, tárogatók harsogtak, a markotányosnők vígan kínálgatták szeszes italaikat, melyek nemigen utasítottak vissza. Végre elértünk *Osgyánba* körülbelül 6-7 óra közt. Reggel itt semmit, de még csak szalonnát sem kaptunk! Szerencsénkre nem kellett itt maradni stáción s tovább gyalogolánk egész Rimaszombatig. Osgyán és Rimaszombat két igénytelen kis városka piszkos utcákkal, alacsony házakkal, de vidéke mindkettőnek regényes! Engem végképp kielégített!! Különösen Rimaszombat! Melynek magyar érzésű lakosai igen szívesen fogadtak bennünket, mit azáltal is megmutattak, hogy az egész sereg böcsületes kenyérral és kis hússal volt ellátva. Táborunk ezúttal lapályon volt helyezve, s a nap égető sugarai ellen semmi menedékünk nem volt. Én dacára mindennek, miután a gulyásos húst barátságos érintkezésbe hoztam volna számmal és illetőleg gyomrommal, s szakaszomról az illő jelentést megtettem volna, édesen elszunnyadtam. Ez nap, v[agy]is július 20-án délután 4-5 óra közt olvastattam el a század előtt *fővadásszá*<sup>104</sup> kineveztetésem, s mint ilyen, egy igen csinos, kedves kis vadászkarodot kaptam ajándékba kapitányomtól, Debreczenytől. Egészségemre ittak, én az övékre, s megvolt a nagyszerű solemnitás.<sup>105</sup> Én azon édes reményben, hogy az éjet itt töltendjük, még egyszer lefeküdtem. De a nap leáldoztával ismét rendbe szedetett zászlóaljunk, s a mars egész csenddel elkezdett. A sötét éj elfödé a láthatárt, s az egyhangú hadlármán k[iv]ül semmi sem vala hallható.

11 óra felé annyira elfáradtam már, hogy a gyalogolásra képtelen, egy betegekkel terhelt kocsira kelle ülnöm, s kényelmetlen ülésemen maradtam hajnalig, amidőn is erőltetéssel ugyan, de mégis gyalogolni kezdettem. A 6-ik éj volt ez, melyet folytonos nyugtalanság és gyalogolás közt töltöttünk. Énbennem ismét irtóztató sejtelmek keletkeztek!! Nem tudám magamat tekervényes utainkon tájékozni... s egy rögtöni elfogatástól tartottam, ami honvéd életem elejétől fogva mindig mint rémkép állott előttem!!! *Jánosi* csinos kis helységen körösztil végre stációnkra értünk, ti. *Putnokra*. Soha regényesebb helyen táborunk nem volt felütve, mint itt! Jobbról, balról roppant magas hegyek, s mi a völgy közepén, víg tüzeink mellett!! Ezen napra mindig édesen emlékezem. Árpáddal egy csinos kunyhót csináltunk magunknak ágakból, hogy kényelmünk tökéletes legyen. Putnokrul 3 zsupp szalmát hozattam legények által fáradt tagjainknak, pompás ágyul szolgálándót. Ebédünk után, mely eznap sült kolompér<sup>106</sup> által 2 lábra emeltetett. Dacára annak, hogy igen fáradt valék, Árpád nógatására mégis körülnéztem magamat egy kissé [a] táborban, és sehol sem találtam legkisebb jeleit sem a lehangoltságnak. Vígan voltak mindenütt a honvédek, és ez kimondhatlan gyönyörrel árasztá el egész valómat, mert a

<sup>104</sup> Őrmesternek megfelelő rendfokozat.

<sup>105</sup> Értsd: ünnepély.

<sup>106</sup> Értsd: krumplicsü.

hanyatlani kezdő reménynek visszaadá az egyensúlyt, mi egy katonánál, ki mától holnapig él, *födolog*.

Visszamenet egy orosz parlamentairet láttam, ki bekötött szemekkel Görgei fővezér eleibe vezéreltetett! „Szerencsés utat...” mondá Udvarnok barátom gúnyosan, de én komoly redőkbe vontam homlokomat s hallgaték. Mert szólni bűn lett volna! E parlamentaire a bennünket Losoncig üldözött orosz hadseregé volt...<sup>107</sup> Előpostája a bekövetkezett gyalázatos epochának.<sup>108</sup>

Már esteledni kezdett, mire visszaértünk, s a napi parancs elolvasásánál jelen sem voltunk, de nagy örömünkre az volt foglalatja, hogy a tábor a hosszú fáradalmak után az éjet helyben költendi. Bevonultunk tehát Árpáddal kis kunyhónkba, s miután nagy bundájával mindketten betakaróztunk volna „jó éjt” mondva a nagyvilágnak, pompásan aludtunk!

Hajnal hasadtával már füleinkbe rikácsolt a tárogató, de én társammal együtt nagyon álmos valék, s még egyet aludni elhatározám magamban. De lehetetlen volt, mert a már felébredt tiszték hol botokkal, hol kardjaikkal piszkáltak. Így tehát elhagyva kedves nyughelyünket, bekaptuk a rendes reggelit. S, fi donc monsieur?<sup>109</sup> Mit veszek észre!! Borspaprikát tettek az én, és Udvarnokynak pálinkával telt tábori üvegeinkbe! „Hej, álmos fraterok” hangzott mindünnen, s hangos kacagás! Az üvegek egészen piros tartalmát ki kelle önteni, s csak a markotányosnők zsebe örült ennek.

Az éjjeli nyugalom után sokkal gyorsabban ment a gyalogolás. Ezúttal a mi hadtestünk képezé az arcziere-gardot, s jó egy óráig várakoztunk, míg a 2 hadtest előttünk elvont. Végre mi is megindultunk, s folytonos viccelések közt a paprikával kevert pálinkáról elértünk Kazincra, ez igénytelen kis falucska! S mégis lelki örömmel haladtam körösztil rajta, mert *Kazinczynak*, hazánk babéros költőjének bölcsője volt!<sup>110</sup> A falun kívül egy kissé lenyugodtunk, s újult erővel siettünk Sajószentpéter felé. Éppen délben 12-1 óra közt értünk be, ez is igénytelen falu, de lakosi nem igénytelenek, mert széles Magyarországon a legnagyobb tolvajok. Hosszú ujjú ingekben s rojtos gatyáikban mind megannyi betyárt láttam magam előtt! De lelkes gyerekek! Valami 20 fölcsapott önkénytesen, s fogadom, nem kellett volna csak egy jó banda 2 akó borral, s az egész helység fiatalai velünk jönnék! De ezt az idő rövidsége miatt tenni lehetetlen volt. A helységből kiérve roppant lapály mutatkozott előttünk, s csak balra messziről emelkedtek kékesen ég felé *Abauj* roppant hegyei. Sokáig haladánk anélkül, hogy csak egy dombot is láttunk volna. A nap égető heve, s a nagy por igen nehezíték a gyalogolást. Én igen szomjazám, s mint áldását a mennynek várva vártam a legközelebbi csárdát, melynek falai a távolban már fehérlettek. Végre odaértünk! De a kút annyira ki volt merve, hogy egy csöpp vizet sem adott már, s így le kelle mondanom ezen édes reményről. Szomjasan tovább gyalogolva, 4-5 óra közt megpillantám *Miskolc* tornyait!

Üdvöz légy! Te kedves kis város! Tantúja gyermeki örömeimnek, s határtalan boldogságomnak! Söhajtám magamban. S hűen feltűntek emlékemben azon hetek, melyeket még mint 10 esztendő gyermek, szüleim s jó bátyám társaságában rokoninknál töltöttünk!!

<sup>107</sup> Feltehetően Kotljarovszkij százados vagy Rüdiger hadnagy, akiket Hruljov ezredes július 20-án küldött Görgeihez a fegyverletételről tárgyalni. *Hermann* 1998/b. 102. o.

<sup>108</sup> Meghatározó jelentőségű időpontnak. A szerző itt a világsi fegyverletételre utal.

<sup>109</sup> Piha, uram!

<sup>110</sup> Kazinczy Ferenc a Bihar megyei Érsemjén született, a szerző a hasonlóság miatt azonosíthatta tévesen a települést Kazinczy szülőhelyével.

Feltűntek emlékemben jó anyám könnyei, melyeket sírt, midőn bátyámat Miskolcon hagytuk!<sup>111</sup> Nem volt, ki tárt karokkal fogadjon! Ki osztozzék fájdalmaimban! Jó rokonink elhaltak. Emma férjhez ment Kassára! Miskolc reám nézve most már csak egy szép álmom! Gondolám magamban. De csalatkoztam!! Mert a lelkes nép örömkialtásokkal fogadott bennünket! Minden ablakból koszorúk röpültek lábainkhoz! A szépek ablakaikból kendőikkel intettek az előttük komolyan elhaladó, naptól barnított harciaknak. A legnagyobb fokra hágott a lelkesedés, midőn zászlóaljunk beérkezett, mert legtöbbszörre *miskolci gyerekek* voltak! „Éljenek a vadászok” hangzott mindenfelül! Szívem örömében majd szétrepedt! De nagyon szomjas valék, s a legközelebbi házba beszaladtam szomjamat eloltandó! Itt nem akartak elereszteni, csak midőn kötelességem és katonai állásommal jöttem elő: „az Isten vezérelje és áldja meg minden jóval” volt a búcsúszó részükről, s én egy „Isten önökkel”-t mondva egy percben zászlóaljammal valék. Így ment ez az egész városon köröszkül, s már jóval tova haladtunk a városból, midőn még mindig hangzott az „Éljen”, s az oroszok roppant erejű, jól fegyverkezett serege néma tanúja volt a Csabai hegyekről ezen a legnagyobb lelkesedést tanúsító jelenetnek. S midőn utóserege elfogatását meghallá, bosszút, sújtó bosszút esküdött a miskolciaknak, mint ezen elfogatás fő tényezőinek.

Este 7 órakor elértünk a helyre – hol táborunkat felítve – a hosszú Mars után nyugodjunk. Az oroszok alig hűlt helye volt ez. Göröncsös tarló, tele holmi... zsuppot hozatni lehetetlen volt, mert legényeink elfáradva lévén alig várták az estebédet,

IV<sup>ik</sup> kötet

Katonai életem naplója.

Esztergom, február 19-én 1851.

„Nem férfi, ki nem küzd hon ellenségivel.”

*Vörösmarty...*

s ezután a nyugalom óráját. Meg kelle elégednünk tehát a puszta földdel, melyen sokkal édesebb lett volna a nyugvás, ha azt az oroszok szentségtelen és absolutismustól tespedő testeikkel előttünk nem illették volna. Mielőtt azonban lenyugodtam volna, körülnéztem magamat egy kissé, és nem kis örömemre tölünk alig 50 lépésnyire egy zsupp szalmát pillanték meg. De Udvarnoky barátommal a confiscálás<sup>112</sup> miatt odaszaladva, mily nagy volt undorunk! És csudálkozásunk, midőn a zsupp alatt már rohadásba menő holttestet találtunk!! Egy szerencsétlen orosz közvitéz (az alatta lévő köpenyről ítélve) volt ez, kit pajtásai minden szeretet, minden testvéries érzelem kihaltával ily gyalázatosan hagytak feküdni a puszta földön! Ez volt jutalma szegénynek, ki hazáját elhagyva egy zsarnok trón megmentéséért annyit szenvedett!! Bosszút forralva és minél előbb az éjszakai medvével a szembeszállást az isteni gondviseléstől kérve elhagytuk e borzasztó helyet, s lefeküdvé pompásan aludtunk a göröncsös földön.

<sup>111</sup> A lap szélére írva: S ezen emlékek iszonyú ellentétben voltak mostani helyzetemmel.

<sup>112</sup> Értsd: kisajátítás.

Korán reggel a táboron jó fehér kenyér (*miskolci*) hozattot és hús, de ez utóbbit már kocsira kelle felrakni, mert zászlóaljunk egy erős osztállyal *recognoscirungra* küldetett. Jött velünk egy *divisio Sándor*,<sup>113</sup> és egy *divisio Hunyadi-huszár*,<sup>114</sup> a *Sándorok zászlóalja*,<sup>115</sup> a *32<sup>ik</sup> zászlóalj*,<sup>116</sup> egy *ütege gyalog* és egy *ütege lovas ágyú*. En ezen recognoscirung céljáról kapitányomnál kérdezősködvén ezt nyerém válaszul: az oroszokat a hegyek közt nyugtalanítani fogjuk, míg holnap egész erővel megtámadásra a terv elkészülend. E válasz nem a legóhajtottabb lón, mert oroszokkal hegyek közt csatázni nem a legkönnyebb feladat! Én félvén, hogy szuronnyali megtámadásra kerülend, megváltam ez alkalmal kedves fegyveremtől, s azt egy szuronyossal cseréltem ki.<sup>117</sup>

Pontban 6 órakor kiindult a főntebb megemlített erő a táborból, a többieket ott vígan mulatva hátrahagyván. A vonal csakugyan a *Gesztelyi* hegyek felé volt, s Gesztelyen körösztülvonulva zenével,  $\frac{3}{4}$  óra alatt,  $\frac{1}{2}$  10-re a hegyek lábánál voltunk. Az első kísérletet a Sándorok tették meg 3 ágyúval. S csakugyan, alig távoztak tőlünk egy  $\frac{1}{4}$  óra járásnyira, már egyes lövéseket hallottunk. De nem sokára ezután jött egy futár ki jelenté, hogy az oroszok vedetteiket<sup>118</sup> beszédték, s a szőlőhegyeken túl lévő erdőkn is körösztülvonulva egész seregükkel, az erdő túlsó részén állították fel őrsüket. Ezen hírre az egész erő előnyomult, s csatarendben felállítva elfoglaltuk az egész szőlőhegyet.

12 óra felé engedelem jött a *comotzra*,<sup>119</sup> s borjúinkat levette elkezdük a kihozott húst főzni, s dacára annak, hogy az ellenség nem messze volt tőlünk, egész nap vígan voltunk. Este hatalmas puskaropogást hallottunk a távolból, s erre azon leverő hírt, hogy a fenn említett 32<sup>ik</sup> zászlóalj előőrségre kirendelt embereiből, dacára a legkétségbeesettebb védelmezésnek, sok elhullott és legnagyobb része elfogatott!! Egy véres napnak néztünk eleibe, tudniillik a holnapnak, s mindenikünk szeretett volna már szemébe nézni egy ilyen jégmedvének!! Éjjel szinte borjú nélkül aludhattunk, s én előttem megfoghatatlan volt, hogy az oroszok – tudván csekély erőnk – bennünket meg nem támadtak, de csakhamar szomorúan kelle tapasztalnom ezen hadi cselt.

Kényelmesen aludtunk egész reggel 8 óráig, midőn is élelmezési tisztünk jó bort, kenyeret és húst hozott ki a nem messze fekvő Miskolcra. Délig elkészült az ebéd, s még éppen jókor jött hozzá a 2<sup>ik</sup> század parancsnoka, *Papfi*<sup>120</sup> az orvossal, *Maltással*.<sup>121</sup> *Nobile par fratrum*,<sup>122</sup> mind a kettő megérdemli, hogy az utókor nekik, mint a szabadság rettenthetetlen hőseinek szobrot emeljen! De minőt!... Gyáva két ember a szó legszorosabb értelmében. Most is csak azon hírre jöttek ki a városból, hogy az oroszok végképp elhagy-

<sup>113</sup> A 4. huszárezred, ezredtulajdonosa Sándor nagyherceg, orosz trónörökös. Az ezred 1848 őszétől a világi fegyverletételig a Feldunai sereg, illetve a VII. hadtest kötelékében küzdötté végig a szabadságharcot.

<sup>114</sup> A 13. huszárezred egyik osztálya. Az ezredet a szabadságharc kitörését követően állítottak fel.

<sup>115</sup> A 2. (I. Sándor cár) gyalogezred 2 zászlóalja. A zászlóaljat 1849-ben 107. honvédszászlóaljra nevezték át.

<sup>116</sup> A szerző rosszul emlékezett, ugyanis a 32. honvéd zászlóalj végig Erdélyben szolgált. A szerző feltehetően a 39. (győri) honvédszászlóaljjal keverte össze. *Süli* 2015. 213–214. o.

<sup>117</sup> Az innen kezdődő események 1849. július 28-ára, a Poeltenberg tábornok vezette VII. hadtest és az üldöző orosz csapatok gesztelyi összecsapására vonatkoznak.

<sup>118</sup> Értsd: őrszemeiket.

<sup>119</sup> Értsd: pihenőre.

<sup>120</sup> Papfy Vazul (1827–1900): 1848. szeptember 16-án áll be az Ujházi-vadászcsoportba, 1849. április 2-án hadnaggyá, majd június 23-án főhadnaggyá nevezik ki. A szabadságharc után földbirtokosként él, majd királyi ügyész és országgyűlési képviselő. *Bona* 1998/b. 633. o.

<sup>121</sup> Feltehetően azonos Maltás Károly (1822–1892) orvossal. *Szinnyei* 1902. 472.

<sup>122</sup> Derék egymáshoz illő két zsvány.



ták e tájékat, ha nem volt is igaz. Őrnagyunk (ki tisztelet szóval legyen mondva, maga sem volt példánya a bátorságnak)<sup>123</sup> tréfát akart űzni e két emberrel, s engemet egy közel eső préházba küldött, hol az üres dongát eljöttük után markommal veressem, mi is képzhetlen hasonlatossággal bír a távolbéli ágyúzással. És egynehány legényt borjústól, fegyverestől kiküldött a szőlők végébe, kik mint előőrsök, az adandó jelre visszatérvén, nagy lármát teyének: „hogya itt vannak közel az oroszok.” Úgy lön! Én pompásan vertem a dongát, s az ablakon köröszkül jó kedvvel néztem a hatást, melyet „*az egyes ágyúulövések*” – így monda felrezenve Papfi – mindkettőjük arcán okoztak. Egyszerre előrohannak nagy lármával a legények! S volt nagy zavar és félelem, az orvos már kocsjára akart ülni, midőn én hangos hahotával a préházból kijövök, s őket, a megijedteket a tréfáról felvilágosítom! Volt nevetés és vics ezen panicus félelem felett, mely – ha bár tréfa volt is – nem a legjobb hatást gyakorolta legényeinkre.

Ebéd után egy hirtelen jött parancs következtében elhagyók a szőlőhegyeket és levultunk a völgybe, de alig voltunk lenn 2 óra folyásig, midőn a reggeli tréfa teljesedésbe ment, s az ágyúk a hegyek tetején elkezdettek bömbölni. Ezen általános, és már oly gyakran hallott jelre a zászlóalj, mint egy electricus ütéstől felrezzent, s néhány perc alatt egy a „divisions adjutant”<sup>124</sup> által hozzánk hozott parancs következtében siettünk fel a hegyek közé, és alig értünk a szőlők elejére, már gránátok[al] és kartácsokkal fogadtatánk. De ez alig tartott egy rövid negyed óráig, s a heves tűz, mely zászlóaljunknak semmit sem ártott, felhagyott. Most parancsnokunk jónak tartotta egy fél századot csatárláncban a szőlőkbe mélyebben beküldeni, a tömeget helyben hagyván. Rövid idő alatt a tömeg is megindult, s épp midőn azon helyre értünk, hol a szőlők és árok után fekvő erdő közt valami 100 lépésnyi szélességű szabad tér van, kezdettek csatáraink a tér közepén az erdőbe belövedőzni, mi nagy merény volt, mert míg az oroszok a fák mögött bujkáltak, addig ők ki voltak téve halálos golyóknak a szabad téren. A tárogató vissza is hívta őket hozzánk, s most az egész szőlő vonalt hosszában elfoglalta zászlóaljunk. Elkezdődött a kölcsönös tüzelés minden cél és irány nélkül. Én magam is löttem kétszer anélkül, hogy egy oroszot is láttam volna. Végre volt szerencsénk dicsőséges személyeikhez, mert valami száz emberből álló csapat közeledett felénk egészen merészen, mire mi csúnyául köpködtünk. Hanem el is hordták magukat mindjárt, három vagy négy holtat hátrahagyván. Ezen tüzelés tartott jó másod fél óráig, s részünkről alig volt 3 v[agy] 4 sebesült. Végre mindég sűrűbben jöttek az ellenfél golyói, a vékony barack és szilvafák menedéket nem nyújtottak, sebesülteink s holtaink szaporodtak! Se előnyomulásra, se hátrálásra parancs nem jött! De egy huszárt sem lehetett látni!! Az oroszok mindég nagyobb lármával közeledtek!!! Boldog Isten!! A fogság rémképei mardosták egész valómat! Minden lelkesedés kialudt belőlem, midőn egyszerre roppant robajjal egy gránát közibünk vág. Egy alvadászt halálosan megsebesít, s parancsnokunk, mintha golyó találta volna, felkiált: „El vagyunk veszve, a gránát jobbról jött!” Csalhatlan jele, hogy be vagyunk kerítve, gondolám magamban, s e percben mellettem suhog el a második halálmadár, melyet egy éles sikoltás, s egy 1<sup>56</sup> századbeltót gyerek halála követett. Még ekkor egyre lődöztünk, de a trombita hátrálást parancsolt, s mi amennyire lehetett, gyorsan haladtunk ki a szőlőkből, míg a golyók mindég süvöltöt-

<sup>123</sup> A szerzővel ellentétben Kossuth Sándor Kompóly Ágoston őrnagyot bátor embernek tartotta. *Hermann* 1996. 102. o.

<sup>124</sup> Hadosztály segéd tisztje.

tek füleink mellett. Ekkor használtam legelőször szuronyos fegyvert, de mindég édesen emlékezem vissza a cserére, mert még egyszer oly könnyű volt vele bánni, mint az előbbivel, melynek ágya ólommal beöntve, s nyolcszegletű vastag csövű lévén, nehezíté a gyalogolást, különösen a hátrálást!!

Végre kiértünk a szőlőkből, s a kis golyók hátulról megszűntek! De soha nem fogom elfeledni azon jelenetet, mely most szemünk előtt elterült, melynek mi voltunk úgyszólván fő személyei. A hegytetőről messzire nyílt kilátás, de élénk szemem a nagyszerű, csak imént legnagyobb tűzzel folyt ütközetnek legcsekélyebb jelét sem látta, se ágyú, se huszár, se gyalogság!!! Boldog Isten! Mi ez? Gyorsan haladunk a hegynek lefelé, egyszerre egy fél üteg ágyút veszünk észre a domb alatt, s mögötte lovasságot! Megdördül egy [ágyú] az ütegből, s a golyó jó 30 lépéssel előttünk fűrődik be a földbe. Erre parancnokunk nagy dühvel nekivágtat az ütegeknek, s heves szóváltás után visszatér zászlóaljához, mely mint a csirke, az ellenségesnek vélt lövés[é]re szétszaladt. Nagy bajjal, a tárogató segítségével sikerült a zászlóaljat összeszedni, s a völgybe levezetni, hol ütegeinkre, s egy ½ divisio Sándor-huszárra ösmertünk, kik miután már egészen magányosan voltak a csatatéren, bennünket ellenségeknek véelve ágyúlövésekkel fogadtak! Ez borzasztó! Mit tegyünk most! A gyalogság egészen elhárált már, s jobbra Miskolc felé porzott az egész sereg, lovasság csak e ½ divisio arcier garda<sup>125</sup> az ágyúkkal. Balról, a hegyekről, mint a sáskák jöttek az orosz lovasok! A centrumból ágyúk durrogtak lefelé! A legkétségbeesettebb helyzetben voltunk. Végre jö a divisions adjutant: – Az Istenért, miért nem siettek előbb a szőlőkből kijönni?

Egy fél óra alatt az egész sereg körösztűzben volt, nem lehetett segíteni! – Siessenek a Sajóhoz, a rajta lévő hidat bontsák le, és tartsanak *Alsózsolca* felé! Ezek után sebesen elvágtatott. Mi tehát a Sajó hídját kétségbeesés adta erővel lebontván, rendtelenségbe esett az egész zászlóalj, mert láttuk, hogy azon körösztül jönni csak egy-két deszkába kerül, mit az oroszok könnyen kiszedhetnek a vízből, mert mi oda dobáltuk. Én, Taxner és Sente fővadász hátra maradtunk, s búsan néztünk legutolsó ütegeinkre, midőn egyetkettőt kisütve roppant sebességgel tovavágtatott a huszárokkal a többi sereg után! Mi el voltunk tökéletesen metszve! S az oroszok hatalmában, ha a legcsekélyebb merényt kísérték meg, s mégis átlődöttünk a túlsó partra, az egyes lovasokra. Megunván a hasztalan lödözést, sebesen haladtunk mi is Zsolca felé.

Ez úton eszembe jutott az oroszok csele, kik a megtámadás helyett éjjel bennünket körülfogtak, s ily gyalázatos hátrálásra kényszerítettek egy alig 2 óráig tartó harc után! S ma először mondtam ki véleményemet szabadon Sente fővadász irányába, hogy Görgei nekem nem tetszik, mert egy oly fővezér, mint Görgei nem szokta katonáit ennyire kínoztatni! Nem szokta seregét ½ óra alatt körösztűz alá bocsájtani, ti. ha szándéka szent! Mert tudománya s bátorsága volt! De nem lelkesedése ügyünkért!...

Három vízen kelle körösztül mennünk, egyen egész mellig, míg végre éjjel 10 órakor éhesen és fáradtan megtaláltuk táborunkat, hol már minden nyugodott. Örömkilátásokkal fogadtak bennünket a szomszéd zászlóaljak, mert mindnyájunkat, mint elveszetteket sajnáltak. Éhesen lefeküdvé sokáig aludtunk.

Felébredve egy igen kellemes helyen láttam magamat, mert éjjel midőn jöttünk, mit sem lehetett megkülönböztetnem a nagy sötétség miatt. Elöttünk nagy rónaság, amerre csak

<sup>125</sup> Helyesen: arcieren-garde, itt feltehetően utóvéd, fedezet jelentésben.

a szem látott. Hátunk megett *Zsolca* ezüstös tornyával, balra tőlünk emelkedett kékesen ég felé a büszke tokaji hegy, s jobbra regényes kanyarulatban a *Sajó*, melynek hosszában a fák sűrűen ültetve, mint egy kis szigetet képeztek. Én a tájjal tökéletesen megelégedve berándultam kapitányom engedelmével a faluba, hogy gyomromnak is megelégedettséget szerezzek, mi megtörténvén egy kevés tej és kenyér lemorzsolása után, ismét visszatértem zászlóaljához, mely már készülöben volt.

Rendbe lévén szedve a zászlóalj, kiindultunk a tőlünk jobbra eső erdőbe, hol zászlóaljat találtunk, mely megérkeztünk az erdőből kivonult. Aha! Gondolám magamban, tudom már hányat ütött az óra, s sejtelmemet megerősíté azon körülmény is, hogy az erdő hosszában 20 lépésnyire egymástól 2 ütegünk felállítva volt! Csakugyan úgy lőn, mint gondolám, mert egy kevés vártat múlva a divisions adjutantnak órnagyunkkali szóváltása után, mely komolyan látszott, az egész zászlóalj az erdő hosszában csatárláncban felállított. Megint ütközet! Gondolám magamban, s elég időm volt a Sajó partjáról mind a mi készülleteinket, mind az ellenfélét áttekinteni. 12 fontos ütegünk éppen ekkor haladott a Zsolca előtti Sajó hídján körösztü, egészen közel az ellenséghez. A híd szurokkal megtöltve s szalmával befödve volt, hogy a hátrálás esetével azt felgyújtván minden üldözéstől mentek legyünk. Balra és jobbra tőlünk mindenütt ágyúk, a Sajó túlpartján az oroszok ügyes lovas-vadászai haladtak előre, míg egyes gyalog osztályok a centrumból a bal- és jobbszárnyra masíroztak. Végre a centrumban éppen mifelénk az erdőbe 3 üteget felállítanak az oroszok!! Lesz ebből vérengzés! S rettegő kebellet néztem eleibe az ütközet kimenetelének! E rendezés és csatarendbe állítás az oroszok részéről jó 2 óra folyásig tartott, mialatt úgyszólván mindenütt síri csend uralkodott! Én jó atyámnak emlékül adott kis imakönyvét forgattam kezemben, s miután a *vallás adta erővel* elhatározám magamban ma a legnagyobb bátorságot és hidegvérűséget kifejezni, egy fát kerestem magamnak, mely védhelyül szolgáljon a golyók ellen! A Sajó előttünk, a 12 fontos üteg azon túl! Nem lehet bajunk, gondolám magamban, s vártam az első lövést. Ez kevés vártat múlva megdőrdült. Kíváncsian kitekintek a védhelyül szolgáló fa mögül, s nagy örömemre azt vettem észre, hogy a lövés a mi részünkről történt, mégpedig a 12 fontos ütegből. Ezen lövésre mintha a pokol valamennyi ördögei kiszabadultak volna, elkezdődött az oroszok részéről az öldöklő ágyútűz. Némelykor egész ütegek egyszerre sütek el, s legtöbbszörre be az erdőbe, hol mi szétszórva vártuk a halált. Megszólamlottak a mi ágyúink is, s mondhatom, csudálatos gyof[r]sasággal lődöztek tüzeirenk, s mi a legfő, pompásan találtak! A golyók mindég az ellenfél ágyúi védelmére kirendelt lovasság közé estek, mi nagy zavart okozott!! Ezen kölcsönös ágyúzás jó másodfél óráig tartott, midőn egyszerre az erdőhöz igen közel eső Zsolca a sok gránáttól meggyulladt, s a jobbról jövő szél a roppant füsttömeget mind felénk az erdőbe hozta! Ha néha egy, vagy két percre csend volt az ágyúk körül, lehetett hallani a szegény lakosok jajveszékését, akik az égő faluba, hová az ellenséges gránátok egyre hullottak, bemenni nem mervén, minden jószágukat már veszve gondolták! De nem így akará az igazságos gondviselés! És míg a lakosok kétségbeesve sorsuk fölött jajveszékáltak, egy süjtő ostort küldött le az oroszokra! Mi eképp lőn! 12 fontos ütegünk a Sajó túlpartján már ki nem állhatván a tüzet, a hídon át hátrált és azt legott felgyújtotta (mondám már föntebb, hogy előlegesen be volt szurkolva). Az erdőből kitüzelő 2 ütegünk már szinte igen gyéren felelgetett a zápoként hulló 8, 12 és 16 fontos ellenséges golyókra, mert részint embereit veszté el, részint töltényei elfogytak, s mi mindnyájan a hátrálásra már készen voltunk!! Én néma keservvel tekintetem a biztos fa mögül az

ellenséges ütegekre, melyek egyre iszonyú kárt okozva működtek! A fák teteje roppantul recsegett, amint a gránátok azokat söpörték! Itt egy lovat! Ott egy fuhrvesert! S végre, az éppen mellettem valami 8 lépésre működő 6 fontos ágyútól, a főtüzérnek lábát ütötte el! Szegény fiú! Alig 20 éves iszonyú jajkiáltással rogyott a földre! A percben az eddig mendedékemül szolgált fába ütődött be a golyó roppant robajjal, mintha tövestől akarta volna azt kifordítani, s a fától visszaesve előttem táncolt valami 4 másodpercig, ekkor elpattant, s a fa mögül kiálló köpenyem bal részét egy darabka fél rőfnyire kiszakítá! S egy mellettem álló tót gyerek a földre leterült! Boldog Isten! Ez meghalt! Gondolám magamban, midőn egyszerre felkiáltott: – Moje Bozse!<sup>126</sup> Jan fővadász! – Takarodsz, gazember! Kiálték, s a félelemtől, úgyszint a golyó szelétől leterített szláv felkerekedve hamar más helyet keresett magának! Én pedig fegyveremet a fának támasztva lementem a völgybe, hol a fiatal főtüzér lába bekötésénél segédkezeket nyújtottam! Rettenetes jelenet volt ez! Ezen a fájdalomtól eltorzított fiatal arc soha sem fog emlékeimből kimúlni! De még csak egy panaszos hang sem lebbent el ajkain! Midőn a bekötés után ismét fegyveremhez mentem, jobbról, balról 2 Mans Todte<sup>127</sup> feküdtek, mint az orvos mondá, s én fájdalmasan tekintve az elhullottakra, kikben egy esztergomi parasztot ismertem meg, dacára a veszélyes járkálásnak, elhatározám egy más helyet keresni! De épp midőn kiindulni akartam, irtóztató ropogással hullottak a golyók a fák közé, s egy tüzér a dombról töltényeket hozva a gellerírozó<sup>128</sup> golyó által épp mellem találva lerogyott! Megint a fa mögött maradtam, s aggállal nézve eleibe a dühös harc kimenetelének, vártam a parancsot! De parancs nem jött! Az ellenfél iszonyúan tüzelt, mindenfelé holtakat és sebesülteket lehet látni! Szemeimből a mellettem tüzelő ágyúnak füstjétől minden nedv kiszáradt, s mint másnap megtudám, vörös kis karikák voltak benne! Alig láttam! De annál többet hallottam! – Tüzelésre készülj – kiáltott fel derék zászlóaljparancsnokunk, az őrnagy távollétében, Scharnpek kapitány!<sup>129</sup> S utána a tárogató ostromra harsogott szét az egész erdőben! Én megtöltém fegyveremet! De meg nem foghattam okát ezen parancsnak, midőn mi a Sajón innen, az oroszok pedig a Sajón túl vannak!! De csakhamar tapasztalám ezt! Az oroszok ti. 12 fontos ütegünket – mint fenn említve volt – a Sajón átkergetvén, büszke elbizakodásukban az erdőből kitüzelő ütegeinkre egy erős lovas-vadász osztályt<sup>130</sup> küldötték ki. Nem tudom, tudatlanságból-e vagy szándékosan azt gondolván, hogy mi tőlük, habár nagy folyó választ is el, szadunk! De számításukban csalódtak, mert a vadászosztály roppant lármával közeledett ugyan felénk, de parancsnokunkat úgy, mint biztos fegyvereinket készen találta! S mielőtt ők egy lövést tehetek volna, már mi iszonyúan tüzeltünk reájuk! S „Iztupaj”<sup>131</sup> kiáltásaikat ólommal viszonzottuk. Én vad dühvel tettem 2 lövést fám mögül, midőn ők látva sikertelen kísérletüket, hátat fordítva sebesen tovahaladtak! Most megeredtek kartácsaink s gránátaink, s az ellenfél centruma roppant rendetlenségben hátrált valami 2000 lépésre, hol magát összeszedve rendes hátrálásban elhagyta a csatapiacot, holtjait s sebesülteit

<sup>126</sup> Istenem!

<sup>127</sup> Két ember holtan.

<sup>128</sup> Értsd: tovább pattanó.

<sup>129</sup> Sarnpek (később Szentirmay) József (1826–1878): Az 1. utász zászlóalj hadnagya 1849 első felében. Később az Ujházi-vadászcsoaphoz helyezik át, ahol 1849. június 23-tól főhadnaggyá, majd századossá léptetik elő. *Bona* 2010. 298–299. o.

<sup>130</sup> Lovas-vadász osztály nem létezett a cári orosz haderőben. A szerző esetleg a kozákokat illethette ezzel az elnevezéssel, ugyanis a sajómenti ütközetben (1849. július 25-én) több kozák alakulat is részt vett.

<sup>131</sup> Helyesen: sztopaj, jelentése: gyerünk, rajta.

hátrahagyván, úgy demontírozott<sup>132</sup> 2 ágyúját!! „Éljen a magyar” hangzott mindenfelül, midőn a mezőn végigtekintve mintegy halmait láttuk a holt emberek s lovaknak, s az ellenfél vert serege Miskolc felé porzott!!...

Zsolca még mindég füstölgött, de legnagyobbrészt a tűz elolva lévén, dacára veszteségüknek, hangos éjleneket kiáltottak! Az ütközet  $\frac{1}{2}$  7-re végződött! Ekkor a beadott jelentésekből kisült, hogy zászlójunkból 12 elesett és 27 megsebesült, dacára a fák védelmének! Nekem estefelé patrulba kellett mennem, mégpedig a Sajón túl, az elégetett híd romjain!! De feladatomnak meg kelle felelnem, mely az volt: kikutatni, nincsenek-e őrszei az ellenfélnek közel a Sajóhoz! Én a híd romjain köröszkül egész a demontírozott ágyúig értem, hol sok holttestekre bukkantam! De nem élő örökre. Ezek után visszatérve megtettem jelentésemet! S a már puhára főtt gulyáshús mellett a nap forró eseményeiről kezdetünk beszélgetni! Az öregek azt mondák, hogy ennyi ágyú tüzének kitéve soha nem voltak!! Én kérdezem a holtak és sebesültek számát részünkről, s a kapitány felelete lón: 400, s csakugyan mindkét részről a holtak és sebesültek száma 1000-re ment!! Ismét ennyi áldozat!<sup>133</sup> A vacsora után azon helyre menve, hol a halálnak oly soká néztem szeme közé, bús ábrándozásaimba estem! Nem tetszett nekem e győzelem! S ámbár pillanatnyi örömem volt a nyert csatán, s élvezettel néztem eleibe azon napoknak, hol mi, mint győzők Miskolcra bevonulva az oroszokat, ezen utált férgeket üldözendjük! Mégis ezen öröm nem volt oly tiszta, mint azelőtt, midőn ilyesmire gondolék! Lelkem kedves anyámnál merengett! Ki tán épp most forrón könnyez értem, s már hajlandó valék elhinni, hogy tán gyávasággá vált bennem azon érzelem, mely honvéddé lenni ösztönze, midőn megszólott a Rákóczi-induló, s mi mindnyájan egy szívvel egy lélekkel „Éljen a szabad magyar haza” felkiáltva, s feledve a nap véres eseményeit, örömmünkben ugráltunk! Udvarnokoy a zene után aludni hívott, én úgyis a sok fáradságtól elgyöngítve elfogadám az indítványt, s azon édes öntudattal, hogy kötelességünknek eleget tettünk, s hogy holnap jól kinyugodjunk magunkat, lehajtok fejünket a fa tövéhez. Árpád bundájával betakart, s édes álmodkat kívánva egymásnak, elszunnyadtunk. Der Mensch denkt und Gott lenkt.<sup>134</sup> Ez hüen beteljesedett most rajtunk. Szép terveink az oroszok üldözését illetőleg, boldog álmaink a jövőről, s csak az iménti nagy lelkesedésünk ind elrontatott! Mind eltűnt! A tárogatónak alarm hangjaival éjjel 11 és 12 óra közt, hamar felugrálva fegyvereinket összeszedve rendbe állítottunk, s vártuk a parancsot. Én előttem rejtélynek tetszett az egész! Mi megverjük az oroszokat, midőn ők szerencsésükben s erejükben elbizakodva reánk törnek! Mi győzelmesen megszabadítjuk Zsolcát az oroszok zablásától,<sup>135</sup> s mégis, mint megverettek szaladunk, még a győzelem éjjelén! És így lón! Mert egy kevés vártat múlva a tábori tüzek mindenütt eloltattak, s az egész sereg lassan, minden lárma nélkül Tokaj felé megindult! Úgy rémlett, mintha a lassanként elhaló tábori tüzekben szerencsénk s boldog reményeink mind megannyi csillagait látnám letűnni! S míg bús sejtelmek gyötrék keblemet, álmosan és fáradtan a többivel elhaladtam! A fájdalom s levertség komoly sötét éjét a hajnal váltá fel, s a felkelő nap sugarai a poros országúton találtak *Hernádnémeti* felé, melynek tornya a távolból sugárokban fűszertve regényesen vevé ki magát.

<sup>132</sup> Értsd: harcképtelenné tett.

<sup>133</sup> A magyar veszteség nem ismert, de az oroszok Görömbölynél összesen 21 főt veszítettek, így a szerző által megadott szám valószínűtlenül magas.

<sup>134</sup> Ember tervez, Isten végez.

<sup>135</sup> Értsd: zablásától, azaz fosztogatásától.

V<sup>ik</sup> kötet

Katonai éltém naplója.

Esztergom, december 18-án 1851.

„Nem férfi, ki nem küzd hon ellenségivel.”

*Vörösmarty...*

Alig haladánk ½ óra folyásig, midőn hátunk mögött az oroszok már ismét tüzeltek. Utócsapataink viszonozták e tüzelést, de csak igen gyéren, miután fő törekvésük a mienkel együtt az volt, elérni *Hernádnémetit*, hogy ott a Hernádon átkelve, a hidat lerombolva biztosságban legyünk. Az isteni gondviselés, mely utóbbi időben, úgy látszik, fő és egyetlen szerepünké tette a futást, ehhez képest erőt adott lábainknak. S alig múlt el 7 óra, már mi a megszurkolt és szalmával behintett Hernád hídján köröszkül valánk, s alig haladánk a csinos helységen köröszkül, midőn gomolygó füstfellegek elhitették velünk, hogy az orosz hiába hágott nyomunkba oly tüzesen, a veszélyen kül lévén a sereg, lassabban haladtunk. S míg szemeim édes gyönyörrel nyugodtak a táj regényes változékonyságán, s a mindenféle jól rendezett gazdaság vágyaimmal oly szép összehangzásban állott, lelketem a benne olykor felmerülő sötét gondolatoktól néma fájdalom önté el! Hon és szabadságszeretet lelkesített fegyvert ragadni! E két eszme kizárta keblemből még szüleim iránt is mindég megőrzött legtisztább érzeteimet. Elaludt bennem minden mellékes érzelem, mely nem viselte címerül a hazát! Elhagytam szüleimet! El egy állást, mely nekem ugyan terhes és kiállhatatlan, de szüleimnek kedves! És majdan egyetlen örömük volt! És ezt mind oly hévvel! Oly minden önzés nélkül! De most a folytonos szenvedés, gyalázatos futás és már kezdetben lévő árulás által ábrándjaim költőisége eltűnt. Beállott a hideg valóság! Mindünnen nyomor! Ellenség! És árulás környezte a sereget! Legszebb reményeim! A szabad hon és annak szabad polgárai! Mintegy kétségbeesve jövő sorsom fölött, a terhes fellegek tömkelegében egy reménycsillagot sem pillanték meg. S míg szomorú képzeteimből mintegy fölébredék, a nap már jól előhaladott, s Árpád barátom mosolygó arca, kiengesztelő szemei, jótékony hatást gyakoroltak reám. Egykedvűen haladtunk a poros úton, míg végre *Hídvég* tornya előbukkant, és mi gyönyörrel néztünk eleibe mind a nyugvásnak, mind pedig az azután nekünk tálalandó estebédnek. Egy váratlan esemény azonban majd elrontá mindkét részbeli reményeinket, ugyanis jóval távol még *Hídvégtől*, egy ½ órai pihenést jelentett a tároгатó. Mi, használva az alkalmat, az országúton jobbra-balra lehevertünk, s egy kevés idő múlva egy jótékony álom karjai közt valék...

Egy rettenetes dörgés felébreszte ebből, s ijedten felrémülve sötétnek láttam a láthatárt. Terhes fellegek kergették egymást az égen! Hol egy sújtó villám cikázott azon köröszkül, hogy egy rettenetes dörgés rázkodtatá meg az egész természetet! Mi volt a mi ágyúink dörgése e dörgéshez, s mi halálos golyóink hatalma a természet e nagyszerűen borzasztó játékához képest? Nem emlékezem, hogy valaha az életben ehhez hasonló jelenetet láttam volna. Egy villám a másik után csapkodott le mellettünk, s mintha Isten méltó haragjában egy nemzet bakóit akarta volna elsöpreni, vad dühvel ordított az orkán! Míg végre megnyíltak az ég erei, s az eső mindent elborított, ½ óra folyásig egyre áztunk, én bőrig nyári blúzomban, melyet a tikkasztó hőség miatt húztam fel. S ezen körülmény miatt, mi igen nehezíté a marsot, csak este 6 órakor értünk *Hídvégre*, holott 3-kor ott kelle lennünk. Fele a zászlóaljnak mindjárt előőrségre rendeltetett, s e szerencsések közt vala az én századom

is. A rendezés alatt azonban az idő tökéletesen kiderült, s én egy kellemes éjnek néztem eleibe a Hernád partján. Szorosan a folyam partján állítám ki legényimet, nekik óvatosan a tábori hangot<sup>136</sup> megsúgva, mely akkor éppen ezen egyszerű, de sokat kifejező szavakból állott: „Rajta Magyar.” Az altiszti jelszó „Damjanich” vala. Midőn kötelességemnek pontosan eleget téve, gallyakból összerakott, szűk sátoromba visszatértem, nem cseréltem volna az ellenfél legelső vezérével, holott éhes és fáradt valék! Legényeim ugyan hoztak a szomszéd kertekből szilvát, de ez nem volt elég az üdvösségre! Vágyaim tovább szerény körükbe maradni nem akartak, mihez tetemes résszel járultak a nyugvó félben lévő nap szép sugarai, melyek a mögöttünk égbe nyúló karcsú Tokaji hegyet gyönyörű színezetben mutaták. Kijöttem sátoromból, s a tőle tán 300 lépésnyire eső juhászlakba siettem, s mi nagy volt meglepetésem, midőn képzelt öreg juhász mogorva arca helyett egy csinos leánykával találkoztam. Az oldalamon függő vadászkés, s a talán nem a legmeghívóbb arc részemről a leánykát egy kissé visszazentették, de én következő szavaimmal mindent jóvá tevék: – Eszem a szívét galambom, vannak é forspontra<sup>137</sup> lovaik?

Éppen egy héttel ezelőtt lopták el az oroszok – lón a felelet.

Ki örült ennek jobban, mint én, ki a kérdést csupán azért intéztem, hogy vizitemnek egy kis hivatalos formát adjak! Különben felsültem volna a lovakkal!

Tessék bejönni hajlékunkba egy pohár borra vitéz úr – voltak lelkeket megvigasztaló szavai egy körülbelül 68 éves máminak! – Egy kis kenyérkénk is van.

Csak le ne mérd, gondolám magamban, s engedtem a meghívásnak! Fanni volt a galambom neve! Hej Fannikám, adna maga csak nekem a bor helyett egy pohár tejet, de szeretném akkor még, túl a Hernádon is! S csakugyan megfeleltem egy köcsög édes tejnek! Örültem még édesebb szavaknak, s ki tudja micsoda, még mi nem volt volna belőlünk, hanem egyszerre Bum! Bum! hangozott a túlsó félen, s a nap utósugarai vörösés fényt derítének a juhászlakra, midőn onnan eltávozám sietve legényeimhez! Azóta se Fanni, se juhászlakot nem hallottam, hanem azon édes öntudattal tértem vissza, hogy e nép lelkes, s örömmel látja a vitézt, ki jogaiért küzd! Be csalóka volt e külszín! A mindennapi tapasztalás ezerszer meghazudtolta ezt. Az ágyúzás elmúlt, mely különben is csak egy kis demonstratio<sup>138</sup> volt az oroszok részéről, hogy ők is itt vannak, de túl a vízen. Egész éjen át zavartalanul nyugodtam, s másnap délután 2 óra felé felváltottak bennünket a Rákócziak, midőn is mi táborba szállottunk, s ott még egy éjt, s egy napot jól nyugodva eltöltöttünk.<sup>139</sup>

Este 6 óra felé jött a parancs, mely az egész tábornak ismét lábra állítá, s alig nyugodott le a nap, midőn mi már úton valánk Tokaj felé. Ezen mars óta életem folytonos kín és szenvedés volt, s velem együtt ezrek meg ezrek türtek egy boldogabb jövő reményében... De aki kibontakozva azon máorból, melyben a fővezérhezi rendíthetetlen ragaszkodás által annyian sínylődtének, egy kissé körülnézett, s a lelkesedés szikráját egy rövid időre keblé-

<sup>136</sup> Értsd: jelszót.

<sup>137</sup> Értsd: előfogatra.

<sup>138</sup> Értsd: tüntetés, erőfitogtatás.

<sup>139</sup> Poeltenberg július 24-i utasítása szerint hadtestével meg kellett kísérelnie a Sajó jobb partján lévő állásainak megtartását, azonban Görgői értesülve arról, hogy Poeltenberggel szemben az orosz főerő áll, még aznap reggel visszavonulásra utasította a folyó bal partjára. Július 25-én az orosz csapatok Felsőzsolcánál megpróbálták áttörni a III. és VII. hadtest állásait, sikertelenül. Az ütközet után Görgői a Hernád bal partjára vonta vissza csapatait. A szerző a Miskolc környéki harcok kapcsán valószínűtlen útvonalat ír le, feltehetően keverte a helységeket, így közlései fenntartással kezelendők. *Hermann* 2001/a. 355–356. o.

ben elnyomván, hidegvérrel fontolta meg a sereg körülményeit, az észrevette, hogy ez alatomos terv, hogy ez gyalázatos árulás. Így valék én! Különösen pedig ezen mars óta, mely este 6 órától másnap délután 4 óráig tartott a legcsekélyebb nyugalom nélkül! Hajnal felé mintha már előttünk lett volna a büszke tokaji hegy, s még mennyit kelle szomjaznunk odáig. *Szerencs* és *Tarcalon* körösztüln végre beérkeztünk Tokajra délután 3 órakor. A város piszkos és rendetlenül épült, s minthogy utcái, különösen a Tisza hídja felé igen szűkek, s épp akkor mentek a talp hídon (Nothbrücke)<sup>140</sup> körösztüln az ágyúk, nekünk sokáig kelle várni. Megunva a várakozást, főhadnagyom elhívott magával egy ismerőséhez. Nevére, rangjára nem emlékezem, e részbeli emlékeimet kiszakítá keblemből a hős tokaji bor, melyel mindjárt beléptünkkor megkínált. Én szomjas és izzadt lévén, s nem ösmervén a bornak rettenetes erejét, egy egész pohárral lehajtottam, s ezzel egy örökös emléket kötöttem szívemhez Tokaj iránt, mert alig egy ½ óra múlva rettenetes álm környezetett. Elvesztettem eszméletemet, s egy kellemes nemébe a lethargiának<sup>141</sup> estem... melyből csak éjjel ébredtem fel, midőn a hideg szél körösztüljárta minden ruhámat. – Hol vagyok? Ki van itt? – voltak kérdéseim, s láttam hogy egy gondos kéz szalmát tett fáradt tagjaim alá, s szomszédomban Árpádot ösmertem meg, ki lerántván újra a szalmára szűrével betakart.

Hajnal hasadtával a tároगतó indulásra fúvott, s felkerekedve fekvőhelyemből hallám, hogy már a Tiszán túl, *Rakamazon* vagyunk, s *Szabolcs* megyén körösztüln *N[agy]várad* felé masírozunk! Ez mind igen szép, gondolám magamban, de szeretném tudni, hogy jöttem én ide? Ezen kételyeimből rövid idő alatt kiemelt *Debreczeni* főhadnagyom, ki is egész biographiámat<sup>142</sup> elbeszélte Tokajtól Rakamazig, melynek fő kiegészítő része egy, a kocsin történt nagyszerű alvás volt! Az őrnagy mit sem tudott meg az egészről, s nyugodtan állítám úgy ki szakaszomat, mely is avant garde lőn. A múlt marson, s ezen, egy falat kenyérünk, egy csöpp borunk nem volt, s midőn *Boj [és] Biri* helységeken körösztüln *Nyíregyháza*ra értünk,<sup>143</sup> embereink már majd meghaltak éhen. A városon kívül – mely egyébiránt falunak is beillik piszkos, alacsony házaival – táborba szállottunk, s a legénység kenyéret kapván egy falat hús nélkül, rettenetesen kezde szitkozódni az *Intendantura*<sup>144</sup> ellen, mely Görgeinek közvetlen alávetve volt. Estefelé előőrségre kelle mennünk, s a legénység káromkodva nyúlt fegyvereihez, hogy napról napra éheznie kell.

Másnap korán reggel ismét elindultunk, s *Nagykállón* táborba szállottunk, örökös rövidségek, s ébren töltött éjek által elcsigázva, éhezve végre elértünk *Nyíradonyon* körösztüln *Vámospércsre*.<sup>145</sup> Itt fővezérünk egy újabb bizonyágát adá lelkesedésének ügyünk iránt. ½ óra múlva a letelepedés után rettenetes ágyúzást hallottunk Debrecen felé, Nagysándor hadtestével összeütközött *Grabbe*<sup>146</sup> orosz tábornokkal. S dacára annak,

<sup>140</sup> Tutajhíd, azaz olyan ideiglenes híd, ahol a hídpallók alátámasztását gerendákból összeróttá, a vízben lebegő talpak adják. Az sem kizárt, hogy egy Karl von Birago olasz származású osztrák hadmérnök által kifejlesztett pontonhidról van szó, amelyet a korszakban használtak.

<sup>141</sup> Értsd: bódultságnak.

<sup>142</sup> Értsd: életrajzomat.

<sup>143</sup> A szerző feltehetően Buj nevű települést értette. Mivel Nyíregyháza Buj és Biri települések között fekszik, a szerző által megadott útvonal feltehetően téves.

<sup>144</sup> Értsd: élelmezési biztosság.

<sup>145</sup> A sereg zöme 1849. augusztus 2-án érte el a települést. *Görgei* II. 329. o.

<sup>146</sup> Pavel Hrisztoforovics Grabbe (1787–1875): orosz altábornagy, a 6. gyaloghadosztály parancsnoka. A debreceni ütközetben az orosz erőket Paszkijevics vezette, Grabbe nem volt jelen. A magyarországi hadjárat, 886. o.



hogy Görgei segítségküldésre felszólítva volt! Dacára annak, hogy jelentést kapott *Nagysándor* vészes állapotáról. Dacára annak, hogy Debrecen csak kétórányi távolságra lévén tőlünk, az ütközet szerencsés kimenetelére sokat segíthettünk volna. Dacára mondom mindezeknek, mi, *Leiningen* és *Poeltenberg* hadtesteik henyélve töltöttük az időt, míg Nagysándor emberei szétveretve, sokan elfogva, segítségünk nélkül a hátrálás (Rückzug) elzárva! S a döntő ütközet szegény hazánkra nézve vesztve lőn! Midőn az ágyúzás este-felé elhangzott, Görgei elégedett arccal szemlét tartott kíséretével a sereg felett. S midőn látta a zászlóalj[un]k sovány s elcsigázott arcait, látta a sok nélkülözés következtében beteget, látta az ágyúk számát megfogyva, s a lovakat a rossztartás következtében elsaványodva... egy ördögi mosollyal üdvözölte ördögies művét s e szavakkal: „Der Volk ist ganz demoralisirt”<sup>147</sup>, elhagyta a nyomor e nagyszerű színpadát, melynek ő volt oka. Tokajtól fogva nyomor környezte e sereget, s már közel volt anyagi sírjához akkor, midőn Világosnál Görgei kezéből a halálos dőfést megkapta.<sup>148</sup>

*Vámospércsről* éjjel 10 órakor indultunk el. A hold halványan színezté a tájt, melyen körösztülnél haladánk, s egy roppant hosszú egyformaságban körösztülnél, mi jobbra kukoricaföldekből állott, végre erdőségbe értünk, hol a sz[ent]jánosbogarak mindünnen kitűnő fénye egy kevés ideig mulattatott, de nem sokára ezt is meguntam, s óhajtván óhajtottam a nyugalmat. Éjjel után 2 óra felé elértünk *Nagylétára*.<sup>149</sup> Itt az egész lakosság, mint fényes nappal, ébren volt, mert mindegyik oltalmazta holmiját a sok nélkülözés miatt a fegyelemtől elszokott honvédseregtől. Hát ez azon magasztos eszme kivitele! Midőn a szabadságharcosok előtt, mint rablók előtt rimánkodva könyörög a nép, csekély holmija megmentéséért! Gondolám magamban, s utálattal fordultam el az arctól, melynek ezelőtt határtalan tisztelője valék. De e névre „honvéd” mégis mindég büszkén sugárzott arcom. Hajnal felé *Kis Máriára*<sup>150</sup> értünk, melyen túl egy kis folyam partján az erdőben lenyugodtunk. Látta ugyanis a parancsnok, hogy erőnk túlfeszítve lévén egy folyamban el nem végezhetjük a nagy utat, mely előttünk állott. De a nyugalom mily édes, oly rövid is volt! S egy óra múlva ismét úton valánk. De sűrű felhők boríták az eget, s mire *Biharra* értünk, épp délre harangoztak a városban, s az eső roppantul megpuhítja a számunkra kijelelt helyet. Szerettem volna bemenni a városba, de a világért sem kaptam engedelmet reá. Egész örömkialtással fogadtatott az élelmezési tiszt kocsija, mely 9 nap alatt először volt ellátva hússal, N.B.<sup>151</sup> friss hússal. Most még az volt a baj, hogy a nagy eső miatt nem lehetett főzni. Tiszta időre nem volt kilátás, tehát a kocsija alatt főzte szakácsom számomra a gulyásos levet, mely most az egyszer különösen jól esett ki.

Este parancs jött, hogy a bennünket Debrecen felől üldözőbe vett egy orosz osztály, megtámadása esetére mindnyájan készen legyünk, s egy század különösen ébren egészen

<sup>147</sup> A nép teljesen demoralizált.

<sup>148</sup> A debreceni ütközetre 1849. augusztus 2-án került sor. A Nagysándor József vezette I. hadtest feladata az orosz csapatok támadásának kivédése, és a másik két hadtest vonulásának fedezése volt. Az elégtelen felkészülésnek köszönhetően Nagysándor későn érzekelte, hogy többszörös túlerővel áll szemben. Részben emiatt, részben csapatainak rossz felállítására miatt szenvedett vereséget. Debrecen Vámospércstől mintegy 25 km-re fekszik, így Görgeinek nem lett volna lehetősége Nagysándor megsegítésére, a menetben kifáradt csapatok hozzávetőlegesen 6-6,5 óra alatt értek volna Debrecen térségébe, két óra alatt bizonyosan nem. *Hermann* 2004. 350–356. o.

<sup>149</sup> Ma Létavértes.

<sup>150</sup> A szerző feltehetően Kismarját értette.

<sup>151</sup> Nota bene.

felszerelve. Én felkötöttem borjúmat, s egész éjen át még aludva is, a hátamról le nem vettem, de oldaltáskámat elég biztosnak gondolván, a kocsii alatt hagytam. S azért is, mert az eső dőlt, s nem akartam, hogy végképp átázzék. A szakaszom pénze, 27 forint s az én pénzem, 13 forint pengő tárcámban volt. Reggel jönnek a legények, hogy fizetném ki őket, majd ők felváltják a markotányosnénál. Én keresem a pénzt tárcámban, táskámban, zsebeimben. Sehol. Szörén szálán eltűnt 1 pengő forintig. Ellopták éjjel a kocsii alól. A legnagyobb zavarba jöttem a legények előtt, kik nem tudtak mit vélni, midőn őket ki nem eléghíthettem, míg végre jelentésem után a napi parancsban kijött. Soha híret sem hallottam e pénznek, s a szakasz számára a pénzt kölcsönvenni és a magaméból kifizetni kellett! 1 pengő volt most minden vagyonom, és semmi kilátás addig, míg adósságomat le nem rovom. Minden utak és módok meggondolása után végre sok kedves jószágomtól megváltam, csakhogy e részben nyugodt lehessek, s ily szomorú gondolatokkal elfoglalva haladtam a sáros országúton *Nagyvárad* felé.

Éppen délkor értünk be a városba, mely szép házaival tágas és tiszta utcáival roppant ellentétet képezett a sáros országúttal, s midőn a kíváncsi néptől csodálatva zenével a városon körösztil haladánk, gyermekies öröm fogta körül keblemet. Elfeledtem nyomorult helyzetünket, s egészen átengedve magamat a pillanat hatásának, a szó tökéletes értelmében „boldog” valék! De e boldogság nem sokáig tartott. Láttam ugyanis, hogy a mi számkra nincs élvezet e városban, melyből mindinkább kiértünk, míg végre a *Körös* partján egy kis erdőség árnyékában letelepedtünk. Legelső gondom volt engedélyt nyerni a városba, mit rövid idő alatt a századostól Árpáddal együtt megnyertünk. De mindenekelőtt mégis a *Körösben* megfürödtünk, s sokkal könnyebben mind testben, mind lélekben bementünk a városba. Az *Aranybáránynál* drágán és rosszul ebédeltünk, ennek utána pedig este 6 órára a főtemplomnál egymásnak rendezvoust<sup>152</sup> adva elváltunk, ő barátját keresendő, én pedig cél és irány nélkül a városban kószálandó, mint kinek ott semmi ösmerőse sem volt.

Alig haladtam egy két utcán körösztil, midőn egy nagyszerű épület előtt föl s alá járó 2 gránátos őr a főhadiszállásra (Hauptquartier) emlékeztetett. Én közel az épülethez megálltam, s nem csekély csodálkozásomra két orosz tisztet láttam az épület kapujából kijönni sok honvédtiszt kíséretében, kik egész a hintóig kísérték, s a legnagyobb tisztelet jeleivel bocsájtották el a két ellenséges idegent. Ez bizonyosan alkudozás, gondolám magamban, s keserves elméletekre hozott e gondolat. Bárcsak az alkudozás mellett maradt volna. El! El! E szűk helyről, hol a lég maga is az árulás halálszagát viseli. El! El! A főtemplomhoz!<sup>153</sup> Midőn odaértem éppen  $\frac{3}{4}$  volt 6-ra, Árpád még nem jelent meg. A templom ajtaja nyitva, s az emberek lassan összesereglettek. Én a templomnak általellenében állattam meg, s rossz kinézésem következtében nem egy „szegény honvéd” ütötte meg füleimet. Elkongatta a 6-ot, s az orgona szívhez szóló szent hangjai, a nép ájtatos zsolozsmája, mely a templomból hallatszott, lelkemet egy mély álomból rázta fel!

<sup>152</sup> Értsd: találkozó.

<sup>153</sup> Görgei beszámolója szerint 1849. augusztus 4-én Biharon egy bizonyos Miloradovics hadnagy Paszkijevics hadiköveteként járt nála, hogy a magyar hadifogságban lévő orosz tiszteknek pénzsegélyt adjon át. Ezen felül pedig Görgei által orosz tiszteknek ajándékozott fegyvereket kívánt visszaszolgáltatni. A pénzsegély átadása miatt Görgei a követet augusztus 5-én átkísértette Nagyváradra, mivel az orosz hadifoglályokat ekkora már oda szállították. Szemere Bertalan és Batthyány Kázmér ekkor már Nagyváradon volt, hogy a magyar kormány diplomáciai átiratát az oroszoknak Görgein keresztül eljuttassák. Görgei személyes véleménye szerint ez fölösleges volt, de a követnek az átiratot egy kísérőlevéllel együtt átadta. Külön alkudozásra az orosz katonai vezetés és Görgei között nem került sor. *Görgei* II. 357–359. o.

Előbbi hivatásom sokkal gyöngédebb jelenetei álomképekként emelkedtenek ki a múltból! S én, ki rövid idő alatt a harc iszonyú körülményeit megszokva minden nemes és gyöngédebb érzélem iránt keblemet fásultnak hittem... sírtam, mint a gyermek!... Az elkéseredett honvéd könnyes szemekkel ment be a templomba, hogy a mindenhatónak élete megtartásáért hálákat adjon. Szülőföldem, szüleim, barátim, minden eszembe jött. Egy hatalmas vállrúzás felébreszte elmélekedésemből: „kérem, a szentség ki van téve, tessék kalapját levenni,” voltak szavai egy öreg úrnak. Én ijedten fejemhez nyúlok, s a kalap csakugyan rajta volt. Kevésbe múlt, hogy önnön magamra megharagudván a kalapot földhöz nem vágtam. De Árpád is mellém toladott, s még mielőtt időm lett volna e rettenetes impertinenciáról<sup>154</sup> gondolkodni, kimentünk a templomból s Árpád hangosan nevetett. Én nem... A táborba érve tisztjeinket vígan találtuk, s a legények által rakott tűz mellett nemsokára mély álomba merültem.

Korán reggel ismét indulóra fúvott a tárogató. A sok esőzés következtében keskenyre összehúzott *borjúsíjak* vállaimat igen metszették, ennek következtében az élelmezési kocsira raktam, s terheimen tetemesen könnyítve nyugodtabb kebellemmel néztem eleibe a marsnak. *Szentmiklóson* köröszkül elértünk *Gyapjú* igénytelen kis faluba, hol stációnk volt, s az éjt minden nevezetesebb esemény nélkül eltöltöttük. Még a tábori tüzek magasán lángoltak, midőn én roppant gyomorgörcsöktől kínozva felkeltem, s egy kis sétát tettem a szomszéd zászlóalj felé. Az éj sötét volt, egy csillag sem pislogott le a magas égről, s a füst a légterhétől lenyomva alig ½ ölnyire lebegett a föld fölött. Minden csendes. Maga a tűz is nyugalommal bélyegezte. Egész a lovasságig értem, hol nem messze egy tűzrakástól fehér köpenybe burkolt lovat pillanték meg. Kíváncsi [valék] e lovas személy rendeltetését megtudni, miután ily közel a legénységhez lenni nem szokott, közelebb mentem. Egy huszár volt, ki tárogatóját jobb combjára illesztve még egyszer végignézte a bajtársakat. Mintha gyöngédtelenségnek tartaná őket az édes álomból érhangjával felrázni. De csakhamar győzött a kötelesség, s egy-két perc alatt talpon volt minden huszár. Ki szeméit dörzsölte, ki lovát szerszámozta, ki tűzét oltotta. De nem volt időm végig e jelenetnél tanúskodni, mert mindenfelé pörögtek a dobok, s harsogtak a tárogatók. Midőn indulni kezdtünk, szemergett az eső, de dél felé elállott, s midőn táborba szállottunk, újult erővel dőlt egész éjen köröszkül reggel 6 óráig.

*Nagyszalontáról*, melyen kívül táboroztunk, se kenyéret, sem húst nem kapván éhesen kelle útra indulnunk a roppant sárban, mely néhol – különösen egy 3 órányira terjedő sűrű erdőn köröszkül – majd térdig ért. *Nagyzerind* volt stációnk, honnan másnap reggel elindulván *Kisjenőn* köröszkül későn este *Simándra* érkeztünk. Itt böcsületes kenyérral láttak el bennünket, s Árpád barátom nem tudom hol szerzette tőpörtyűje ehhez jól ízlett!

Korán reggel ismét elindultunk, s egy fárasztó mars után elértünk Újszentannára délután 3 órakor. Itt a rémítő sok fáradtságokkal egészen elgyengülve érezvén magamat betegnek jelentkeztem, de minden kocsi annyira tömve valának markotányosnők, szakácsnők és Isten tudja micsoda nőekkel, hogy a szeretetre méltó orvos egy vállvonítással elutasított, s a napi parancsban kijött, hogy akik gyors gyaloglásra magukat képteleneknek érzik, induljanak el jóval előbb a sereg előtt, hogy hátra ne maradjanak. Ez igen kedves kis gondoskodás volt. Én csakugyan másod fél órával előbb indultam el, reggel 4 órakor, s folyto-

<sup>154</sup> Értsd: sértésről.

nosan az országúton haladván, reggeli 9 órára beértem *Aradra*.<sup>155</sup> Mily szomorúan nézett ki a város. A házak összerombolva, az utcák kövei barikádoknak<sup>156</sup> felszaggatva voltak. Minden a pusztítás s öldöklés bélyegét hordozta. A várbeli templom teteje rosta gyanánt szolgálhatott volna. Az Arany Medvében porosan, amint az útról jöttem, fegyveremmel együtt, kávéért, alig hogy megkaptam. Oly kevés *creditre*<sup>157</sup> mutatott külsőm. No, szegény Jani, sokra vitted, gondolám magamban. Sok kérdezősködés után végre megtaláltam zászlómat. Ismét erdőben táboroztunk, a várostól jó távol. Korán reggel bevonultunk a városba, s távolról ágyúmoraj volt észrevehető. Midőn a főpiacon végighaladánk, egy magas ház egyik ablakában Görgei halálsápadt arcát pillantám meg. Az árulás ekkor már végezve volt. A *Maros* vizén s Óaradon körösztülni egy sík helyre értünk, honnét az ellenséges tábor látható volt. Különféle hadi mozdulatokat tettünk, de egy-két ágyúdurranáson kívül semmire sem került. Délután ismét visszamentünk Óaradon s a *Maroson* körösztülni előbbi táborhelyünkre, hol azon hír igen levert, hogy borjúnkat ellopták. Mit sem sajnáltam annyira, mint jegyzőkönyvem, mely a leghíresebb magyar költők különféle legjobb munkáival telve, sok prózai s nehéz katonai óráimban egyetlen vigaszom s barátom volt. Most csakugyan oda volt mindenem! Fehér ruhám, pénzem! Új bőrrel ellátott kék honvédnadrágom, s a legfőbb, könyvem! De még egy sokkal keserűbb csapás várakozott reám. Ez nap főzni nem lehetett, mert alig egy óra múlva a visszatérés után ismét elindultunk, s egész éjen át masírozván, délben 11 órakor elértünk *Világosra*. Én annyira fáradt valék, hogy egy neme a hideglelésnek fogott körül, s lázas állapotban lefeküdtem.<sup>158</sup>

A nap már áldozni készült, midőn Árpád felköltve vacsorára hív: – Űgyis utoljára van – mondá. Én okát kérdezem, s ő fájdalomteljes arccal 2 proklamációt<sup>159</sup> nyújt kezembe. – Olvasd – mondá. Az irat kiesett kezeimből. Nagy Isten, át vagyunk adva! Minden arcon a közlegénytől őrnagyig, dacára a sok szenvedéseknek, e hírre a legmélyebb fájdalom mutatkozott. Én nem akartam hinni, de csakhamar meggyőződtem, midőn orosz lovas cirkáló csapatokat vettem észre a honvédek között.<sup>160</sup> Ugyanazon este egy nagy darab korommal felmentem a világosi várba, s nagy bötűkkel nevemet egy omladék toronyba felírván, büszkén tettem alája a *honvéd fővadászt*. Innen szép kilátás nyílt Erdélybe, s még szebb, de szomorúbb a honvédseregére, mely most egy nagyszerű halotthoz hasonlított, melynek árulás ásott sírt, környezve tábortüzeitől! Az árva hon, még árvább, de reményteljes... fiaitól!

Midőn az átadásról magamnak bizonyosságot szereztem, könnyek közt váltam meg fegyverem, kardom, s egyéb honvéd jeleimtől, melyeket mind a zászlóalj kocsijára rakva, bajtársaimat még egyszer megcsókolva, különösen Árpádot, ki irányomban legfőbb ragaszkodást tanúsított. Forrón keblemhez szorítva, mint szőkevény távoztam Theodort

<sup>155</sup> A VII. hadtest 1849. augusztus 10-én érkezett meg *Aradra*. *Görgei* II. 340–341. o.

<sup>156</sup> Értsd: torlaszoknak.

<sup>157</sup> Értsd: hitelre.

<sup>158</sup> Görgei csapataival 1849. augusztus 12-én ért *Világosra*.

<sup>159</sup> Értsd: kiáltványt. Az említett két kiáltvány Kossuth Lajos és a kormány lemondó nyilatkozata, illetve Görgei bejelentése a főhatalom átvételéről, 1849. augusztus 11-i keltezéssel. *Hermann* 2001/b. 475–477. o.

<sup>160</sup> A megállapítás minden bizonnyal a fantázia terméke, a fegyverletétel előtt az orosz haderő egységeivel nem találkozhatott a magyar táborban. A szerző feltehetően Frolov tábornok és kíséretét láthatta, akik dél körül érkeztek *Világosra*, hogy a fegyverletételről tárgyaljanak Görgeivel, aki csak a fent említett orosz parlamenterek távozása után járta körbe a tábort és közölte a megadás tényét a katonákkal. *Hermann* 1998/b. 118–119. o.

valahol felkeresni, s vele mindenáron szabadulni. Pisztolyomat, minden zsinórtul megszabadult atilla zsebébe dugtam, s elkészültem magára a halálra, ha másképp a besorozástól menekülni nem tudnék. Ez ugyan nem fér össze a katonai böcsülettel, de én nem voltam katona. Én egy szabaddá lenni kívánó haza szabad védője voltam, ki ellenségeim irányában semmi kötelezettséget nem érezve, nekik szolgálni nem akartam! E szökéssel mindég tisztán állok a világ előtt, ha elfogulatlanul nem ítéel, s fel tudja fogni azon fájdalmat, mely egész valómat előntötte, midőn kedves honom romjai fölött elárulva, elhagyatva egy iszonyú jövőnek néztem eleibe. De jó volt az Isten! Megengedé Héya Theodort<sup>161</sup> találnom, kivel az oroszok által escortirozva<sup>162</sup> *Pankotán, Borosjenőn, Kisjenőn* körösztil *Sarkadra* értünk, hol meghallók, hogy az egész sereg augusztus 13-án Pankotán Paszkievics<sup>163</sup> orosz tábornok előtt fegyvereit lerakta. Ezer és ezer átkot mondván az árulóra, ki *kardjának birtokában* Németországba vitetett.<sup>164</sup>

Theodor, mint compromittált<sup>165</sup> politikus, szolgabíró passust kapott, kinek kocsján én is Bihar, Békés megyéken, *Jászkunság*[on] és *Hevesen* körösztil elértem *Vácra*, az osztrákokat mindenütt elkerülve. Vácról augusztus 21-én reggel indultam el gyalog, s Szobnál a Dunán átkelve vártam, míg besötétedett, mert kinézésem könnyen felzavarhatta volna valamely német katona epéjét.

Éppen 8 órát harangoztak, midőn a kanonokok házai közti dombon, Esztergom szemeim előtt elterült. Sőhajtva köszöntlek szülőföld! Melyen haladni oly sok viszontagság után a gondviselés megengedé, ámbár magasztos eszméim eltűntek. S a szabad hon és szép reményeim tátongó sírja fölött állok! Mégis boldogan, kit néhány perc után szülői kezek ápolandanak. Ily gondolatokba merülve a harangok szent hangjánál egy ájtatos imát mondék az elestek ezreiért, s kevés perc múlva imám után jó atyám s anyám karjai közt valék.

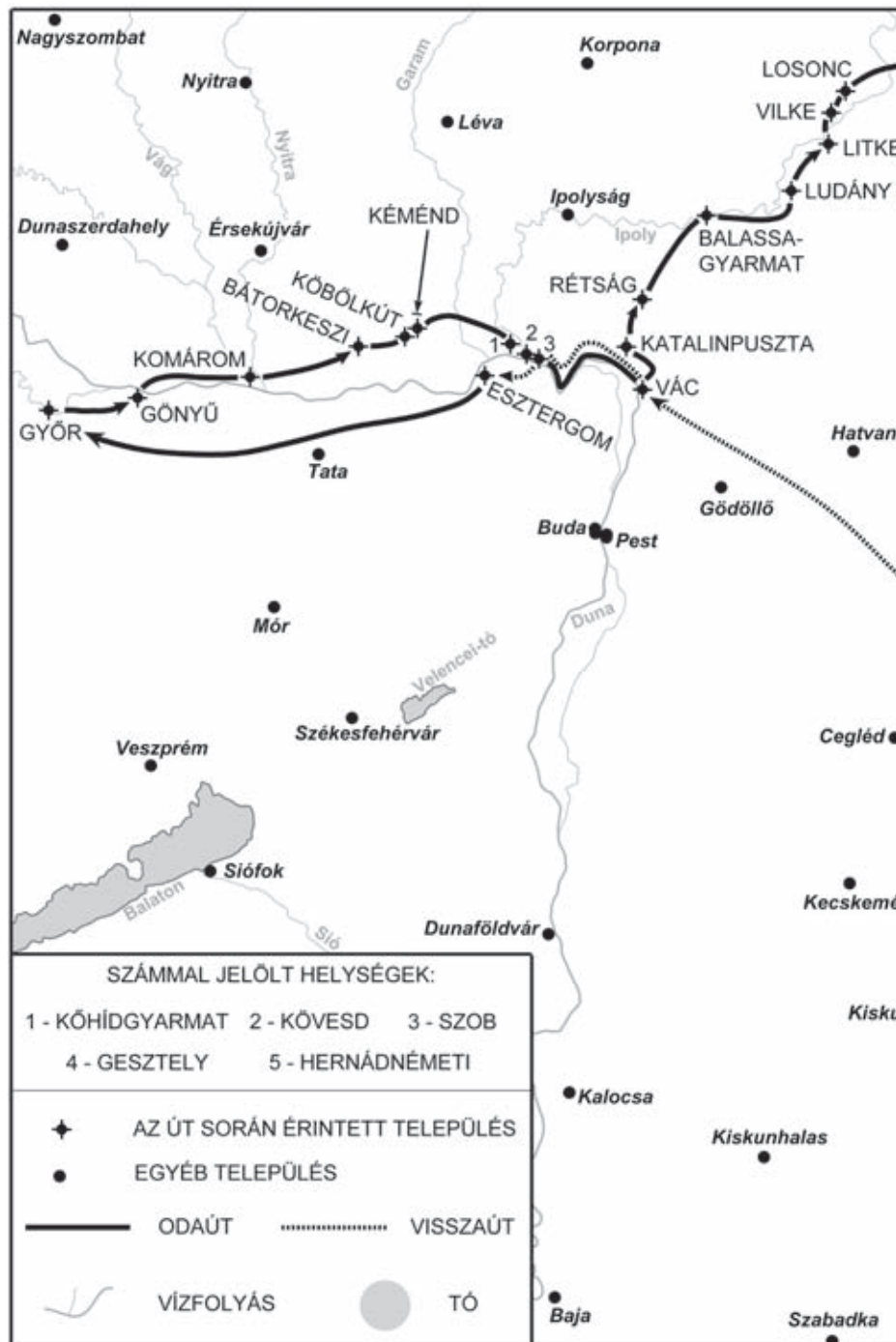
<sup>161</sup> Feltehetően azonos Héya Tivadarral (1827–1904): tanulmányait Esztergomban, Budán és Nagyszombatban végezte, Győrött szerzett jogi diplomát. Az 1840-es évek közepétől Esztergom vármegye aljegyzője, majd szolgabíró. Végigharcolta a szabadságharcot, annak leverését követően először ügyvéd, majd az érseki uradalom ügyésze. Esztergom egyik meghatározó közéleti személyisége, munkásságát Ferenc József királyi tanácsosi címmel is elismerte. *Esztergom és vidéke*, IX. (1904) 10. sz. 4. o.

<sup>162</sup> Értsd: kísérve.

<sup>163</sup> Ivan Fjodorovics Paszkievics (1782–1856): tábornagy, az orosz intervenciók hadsereg főparancsnoka. *A magyarországi hadjárat* 900. o.

<sup>164</sup> A szerző itt téved, a fegyverletételre ugyanis a szőlősi síkon került sor. A megadást követően Görgeit saját beszámolója szerint megfosztották kardjától és egyenruhájától. A cár közbenjárására amnesztiát kapott, de a karintiai Klagenfurtba száműzték, ahonnan csak 1867-ben térhetett haza. *Görgei* II. 435. o.

<sup>165</sup> Értsd: gyanúba kevert.



A Szilárd János által bejárt útvonal



## BIBLIOGRÁFIA

- A magyarországi hadjárat*  
*Bona* 1998/a. *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban. I. k. Budapest, 1998.
- Bona* 1998/b. *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban. II. k. Budapest, 1998.
- Bona* 1999. *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban. III. k. Budapest, 1999.
- Bona* 2009. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/1849. évi szabadságharcban I. k. Budapest, 2009.
- Bona* 2010. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/1849. évi szabadságharcban I–II. k. Budapest, 2010.
- Bona* 2015. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban, I–II. k. Miskolc, 2015.
- Csikány* 2000. *Csikány Tamás*: Honvédtüzérség az 1848–49-es szabadságharcban. (Segédkönyvek a hadtörténet tanulmányozásához II.) Budapest, 2000.
- Csikány* 2002. *Csikány Tamás*: Ütközet az Ácsi-erdőben 1849. július 2-án. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115. (2002) 3. sz. 787–823. o.
- Csikány* 2003. *Csikány Tamás*: Csata Komáromnál 1849. július 2-án, avagy a szabadságharc harcászata. Budapest, 2003.
- Csikány* 2015. *Csikány Tamás*: A szabadságharc hadművészete 1848–1849. Budapest, 2015.
- Gál* 1971. *Gál Éva*: Ujházi László, a szabadságharc utolsó kormánybiztosa. Budapest, 1971.
- Görgei* I–II. *Görgey Artúr*: Életem és működésem I–II. k. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1988.
- Hermann* 1996. *Hermann Róbert*: Kossuth Sándor visszaemlékezése a győri csatára. (Győri Tanulmányok 17.) Győr, 1996. 76–107. o.
- Hermann* 1998/a. *Hermann Róbert*: Gondolatok a XIX. század közepi források kiadási módjáról. *Fons*, V. (1998) 1. sz. 153–155. o.
- Hermann* 1998/b. *Hermann Róbert*: Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka. Budapest, 1998.
- Hermann* 1998/c. *Hermann Róbert*: Győr város és megye hadtörténete 1848–1849-ben. Győr, 1998.
- Hermann* 2000. *Hermann Róbert*: Az 1848–49-es források kiadása. *Fons*, VII. (2000) 1. sz. 151–170. o.



- Hermann* 2001/a. *Hermann Róbert*: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Budapest, 2001.
- Hermann* 2001/b. *Hermann Róbert*: Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése 1848–1849. Budapest, 2001.
- Hermann* 2004. *Hermann Róbert*: Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái. Budapest, 2004.
- Hermann* 2005. *Hermann Róbert*: Gáspár András honvéd tábornok. Kecskeméti a szabadságharcban IV. Kecskemét, 2005.
- Hermann* 2012. *Hermann Róbert*: Az áruló Görgei mítosza és a tények. *Korunk*, III. (2012) 3. sz. 49–56 o.
- Hoffmann* 1906. *Hoffmann Arnold*: Az 1848–49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédzászlóalj története. Kassa, 1906.
- Lisznyai – Töll* 2006. *Lisznyai Lajos – Töll László*: A 39. császári és királyi gyalogezred története 1756–1918. Debrecen, 2006.
- Pásztai* 2013. *Pásztai László*: A magyar honvédsereg harcászata az 1848–1849-es szabadságharcban. Budapest, 2013.
- Schlosser* 2012. *Csáziné Dr. Schlosser Annamária*: Esztergomi közjegyzők 1875–1949. *Közjegyzők Közlönye*, 2012. 3. sz. 39–56. o.
- Süli* 2013. *Süli Attila*: A honvéd vadászrezdek szervezése és működése Erdélyben 1849-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 3. sz. 681–718. o.
- Süli* 2015. *Süli Attila*: A honvédség szervezése Erdélyben 1849-ben. *Acta Siculia*, 2014–2015. Sepsiszentgyörgy, 2015. 195–248. o.
- Szalai – Szalay* 2012. *Szalai Béla – Szalay Katalin*: A Feiglerek. Egy esztergomi polgárcsalád története. Esztergom, 2012.
- Szinnyei* 1887. *Szinnyei József*: Komárom 1848–49-ben. (Napló-jegyzetek). Budapest, 1887.
- Szinnyei* 1902. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. VIII. k. Budapest, 1902.
- Urbán* 1999. *Urbán Aladár*: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. I–II. k. Budapest, 1999.
- Urbán* 2009. *Urbán Aladár*: Kossuth első kormánybiztosa: Ujházi László. In: *Uő*: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. Budapest, 2009. 143–150. o.

*Máté Balogh*

THE DIARY OF MY MILITARY LIFE

The Reminiscences of Hunting Master János Szilárd on the Summer Campaign

*Abstract*

*The Diary of my Military Life* is the reminiscences of a hitherto unknown Honvéd hunting master on the last phase of the 1848–1849 Hungarian War of Independence. The diary was written by a simple soldier who saw the events “from below”, thus his viewpoint can offer us interesting new data mainly to the operations of the Seventh Army Corps. In addition, the diary allows us to take a glimpse into the everyday life of field camps. The young Honvéd soldier’s view and personal opinion about Artúr Görgei can also be interesting for the readers.

Szilárd joined the Honvéd army as a 16-year-old young defrock. The data in the diary identify him as János Szilárd from Esztergom, who worked as the manager of the archbishop’s estate after the defeat of the independence war.

With the publication of the reminiscences the author of the paper wishes to offer new data to the broader understanding of the War of Independence.

*Máté Balogh*

DAS TAGEBUCH MEINES SOLDATENLEBENS

Die Erinnerungen von Jägermeister János Szilárd an den Sommerfeldzug

*Resümee*

Das Werk *Katonai éltém naplója* [Das Tagebuch meines Soldatenlebens] ist die Erinnerung eines zuvor unbekanntes Honved-Jägermeisters an den letzten Abschnitt des Freiheitskampfes. Es handelt sich um das Werk eines gemeinen Soldaten, der die Ereignisse „von unten“ beobachtete. Auf diese Weise kann sein Standpunkt in erster Linie im Zusammenhang mit der Tätigkeit des VII. Korps interessante Informationen vermitteln und bietet darüber hinaus einen Einblick in die Ereignisse des Feldalltags. Auch die Beobachtungen des jungen Honved-Soldaten und seine eigene Meinung über Artúr Görgei können Aufmerksamkeit erregen.

Der Autor kam in jungen Jahren, mit 16 Jahren, als ehemaliger Seminarist zur Honved-Armee. Aufgrund der im Tagebuch aufgezeichneten Angaben kann er als der aus Esztergom (Gran) stammende János Szilárd identifiziert werden, der nach der Niederschlagung des Freiheitskampfes als erzbischöflicher Gutsverwalter tätig war.

Der die Erinnerungen veröffentlichende Verfasser möchte damit zum möglichst lückenlosen Kennenlernen des Freiheitskampfes einen weiteren Beitrag leisten.

*Máté Balogh*

JOURNAL DE MA VIE MILITAIRE

Mémoires du chasseur-chef János Szilárd sur la campagne d'été

*Résumé*

Dans le *Journal de ma vie militaire*, un chasseur-chef jusque-là inconnu évoque la dernière période de la guerre d'indépendance. L'ouvrage étant rédigé par un simple soldat qui observait les événements « par le bas », le point de vue peut apporter des contributions intéressantes, en particulier au fonctionnement du 7<sup>e</sup> corps d'armée. En outre, le journal dévoile le quotidien de la campagne. Les observations et l'opinion personnelle de ce jeune soldat sur Artúr Görgey méritent également qu'on s'y intéresse.

Séminariste défroquée, l'auteur du journal a rejoint l'armée à l'âge de 16 ans. Sur la base des renseignements consignés dans le journal, l'auteur est János Szilárd d'origine d'Esztergom qui a travaillé comme régisseur à Érsek après l'échec de la guerre d'indépendance.

L'auteur de cette publication de source souhaite apporter de nouveaux éléments à l'histoire de la guerre d'indépendance.

*Мате Балог*

ДНЕВНИК МОЕЙ СОЛДАТСКОЙ ЖИЗНИ

Воспоминания главного егеря Янош Силард о летнем военном походе

*Резюме*

Дневник моей солдатской жизни воспоминания главного егеря, ранее неизвестного рядового, посвящены последней стадии борьбы за свободу. Сочинение одного простого солдата это работа, в ходе которой он «снизу» наблюдал за событиями, и таким образом его точка зрения определённо служит интересными добавками в первую очередь в отношении функционирования VII-ого военного корпуса. Кроме этого дает возможность заглянуть в каждодневные события лагерной жизни. Наблюдения молодого рядового, его индивидуальное мнение об Артур Гёргеи тоже могут быть интересными.

Автор в молодом 16-и летнем возрасте попал в армию, после того как покинул свой пост церковнослужителя. На основе записанных данных отмеченных в дневнике его личность можно отождествить с Янош Силард происхождением города Эстергом, который после подавления борьбы за свободу служил управляющим поместья при архиепископе.

Издатель воспоминаний руководствовался желанием предоставить более новые данные для более полных познаний борьбы за свободу.